

**ÂMME HUKUKUMUZ BAKIMINDAN
İKİNCİ MEŞRUTİYETİN SİYASİ TEFEKKÜRÜNDE
«GARPÇILIK» CEREYANI**

Asistan Dr. Tarık Z. TUNAYA

- I — Osmanlı İmparatorluğunun durumu: *Inhitat tablosu.*
- I — İçtimai inkılâp ve Garplılaşmak zarureti: 1 — İçtimai inkılâp ve Garp; 2 — Garplılaşmak; 3 — Garpcılık nedir? 4 — Garpcılığın tevlit edebileceği mahzurlar; 5 — İmparatorluk Garplılaşmak kabiliyetine sahip midir? 6 — Garp medeniyetinden neler almak lâzımdır?
- III — Osmanlı hukuk nizamında Garpcılık ve radikal ıslahat: 1 — Kanunların milli hayatındaki rolü; 2 — Osmanlı hukuk nizamının ihtiva ettiği tezaller; 3 — Radikal ıslahat formülü; 4 — Âmmе hukuku sahasındaki ıslahat (a - Hanedanı Saltanat Kanunu, b - 1293 Kanunu Esaslı milletın ihtiyaclarına uygun değildir, c - Memurin kanunu, d - Kavanini muvakkate meselesi). 5 — Hususi hukuk sahasındaki ıslahat; 6 — Garpcıların Devlet rejimi ve mekanizmasıyle ilgili görüşleri (a - ademî merkezîyet davası, b - fırkalar meselesi).
- IV — Diğer ceryanlar karşısında Garpcıların aldıkları cephe: 1 — Garpcılık ve Osmanlıcılık (İttihadî Anasır); 2 — Garpcılık ve Türkcülük (Milliyetçilik; Türk milliyetçiliği meselesi, b - Sosyalizm meselesi); 3 — Garpcıların Garplılara karşı durumları (Şimel husumet, şimel muhabbet); 4 — Garpcılık ve İslâm-cılık (a - İttihadî İslâm, b - Hurafe ve softalık düşmanlığı).
- V — Garpcılığın siyasi sahaya in'ikâsına dair bazı misaller.
- VI — Garpcılık ceryanının anahatlarına toplu bir bakış.

ÖNSÖZ

Bir Devletin inhitatını sırf ülke kaybı ile ifade etmeğe imkân yoktur. Bir Devlet, kendisini, vahdetini vücuda getiren mânevi unsurların mahiyet ve muhtevalarını kaybettikleri, içtimai ve iktisadi realitelere intubaktan mahrum buldukları zaman, kıt'alara şâmil bir ülkeye sahip olsa da, inhitat ve inkıraz devresine girmiştir. Tarihçiler, Osmanlı İmparatorluğunu dört devre ayırarak tetkik ederlerken, sonuncu bölüme (1792 - 1922) *parçalanma devri* ismini vermektedirler. Kısmen tedris zaruretlerine ve muayyen bir tarih tekniğine müstenit bu bölümler Devletin çökme sebeplerini tesbit bakımından ve âmmе hukukçusu göziyle, mânayı tamamen izhar etmekten uzaktırlar. Filhakika, Osmanlı Devletinin vahdetine âmil olan unsurların inhilâlini daha evvelki devirlerde de müşahede mümkündür. Bu suretle, sözü geçen bölümler nisbeten sun'î kalmakta ve her Devlet hâdisesinde beliren süreklilik (continuité) unsurunu bir kere daha siyasi tarihimizde ve âmmе hukukumuzda görmekteyiz. İmparatorluğun tarihini

dört devre ayırırken, bu bölümlerin her şeyden evvel birbirine geçmiş dört zincir halkası halinde manzur olduklarını kabul zarureti vardır. Osmanlı Devlet formülü bu silsile içinde devam eden bir öz halinde, büyük İmparatorluğun hayatı müddetince istinat edegeldiği siyasi kaide (kanun) ve teamülleri ve bunları besleyen fikirleri muhtevidir. İmparatorluğun zebunu olduğu tarihi alın yazısı bu seyir dahilinde takip edilebilir.

1792 de, vakur ve halim bir Hükümdarın icraatı ile fiilen başlamış olan «yıkılışa çare arama devri» 1839 da bir Tanzimat vakfesile canlandırılmak istenmiş, fakat eskiyi de olduğu gibi yaşatmak isteyen, memleketin içtimai ve iktisadi bünyesine hiçbir suretle intibak etmiyen bu ıslahat teşebbüsü semeresiz kalmış, ecnebi müdahaleleri daha fazla bir sür'at ve tazyik ile Devlet idaresine nüfuz etmiştir. 1876 da, aramalar bir Kanunu Esasi ile maddeleştirilmiş, bu tarihte başlayan Meşrutiyetler hareketi bilhassa 1908 senesinden itibaren büyük bir canlılık ve kesafet iktisap etmiştir. Bu tarih, İkinci Meşrutiyet adını verdiğimiz bir devrenin hareket noktası ve uzun asırlar uyuyakalan bir devin uyanıp düşünmeğe başlamasıdır. Fakat her tarafından zincirlerle bağlı olan bu heybetli mahlûk, prangalarından nasıl kurtulacaktır? Hangi hal sureti, hangi formül uçuruma yuvarlanmak üzere bulunan koca İmparatorluğun baş döndürücü kaymasını durdurabilir?

İşte bu devrede İmparatorluğun en kritik anlarını idrak etmesine rağmen, cihanşümul bir Devletin mazi, hal ve istikbaline ait bütün sualler fiilen sorulmuş, cevapları aranmış ve Devletin hayatına tatbik edilmek istenmiştir. Bu arayışlar siyasi personel ve müesseseleri besleyen siyasi tefekkür ceryanları, yani âmme hukukumuzun kaynakları halinde görülmekte ve başta Hükümet ve Parlâmento olmak üzere güzideler ve muhtelif siyasi teşekküller (cemiyet ve fırkalarla) tahakkuk ettirilmek istenmektedir. Sözü geçen fikir ceryanları, zamanın kabul ettiği bir tasnifle, bilhassa *Garpçılık, Türkçülük ve İslâmcılık** olmak üzere belirmekte ve müşterek gayeleri İmparatorluğun idame ve kurtuluşu formülünde (*Osmanlılık*) sentetik bir tarzda toplanmaktadırlar. Bahis mevzuu ceryanların hepsi Meşrutiyet cemiyetine vermek istedikleri istikamet, bu istikametın siyasi tefekkür sahasına in'ikâsları ve âmme hukukumuzdaki tesir ve tecellileri, bugüne kadar karanlık addettiğimiz yakın tarihimizin aydınlanması bakımlarından büyük ehemmiyete sahiptirler. Biz, bu denememizi «Garpçılık» ceryanına tahsis etmekteyiz.

*-) Bu ceryanlar yanında, daha kuvvetli olmamakla beraber *İkinci Meşrutiyetin siyasi tefekküründe* mühim yer tutan Sosyalist ve Ademi Merkezîyetçi fikir hareketlerini de nazara almak lâzımdır. Biz bu kısa denememizde «Garpçı» zümrenin bu hareketler karşısındaki durumlarını da belirtmeye çalışmış bulunuyoruz.

GARPÇILIK CERYANI

Osmanlı Devletinin mukadderat ve ihyasını garplılaşmakta görenler, geri kalmasının, tedenni ve inhitatının başlıca sebebini «Garptan uzaklaşmış» ve kendi kabuğuna çekilmiş olmasında bulmaktadırlar. Asırlar boyunca azamet ve şevketini harcıyarak, «askerlik ve rekabeti düveliye» sayesinde ayakta durabilen İmparatorluk uzun bir istibdat devresi içinde boğulurken, Avrupa hattâ Afrikanın muhtelif merkezlerinden yükselen Jön Türk sesleri bu yuvarlanışı ve halâs çarelerini gerek II. Abdülhamide gerekse mazlûm millete duyurmağa çalışmışlardır. İşte bu tavsiyeler arasında ittifakla teklif edilen İmparatorluğa Garp medenî seviyesinin ithal ve intibakı olmuştur, bu itibarla Garplılaşma fikri Meşrutiyetle birlikte serdedilmiş değildir, ona mukaddemdir*.

Kanunu Esasinin tekrar ilânından itibaren, Jön Türklerin büyük bir kısmı, kendilerine iltihak eden diğer zümrelerle, iş başında ve iş başındakilere hitap mevkiinde bulunmuşlardır. İşte bunlar arasında «Garpçılar» adı verilen bir zümre de vardır. İctihad mecmuasının uzun ömrü içinde, Garpçılarının fikirlerine rastlamaktayız. Fakat, Garplılaşma hemen her fikrî ve siyasî ceryanda mündemiç olmakla beraber, bu dergi etrafında toplananların telâkkileri bazı hususiyetler arz etmektedir, biz gerek matbuattan gerekse diğer eserleri ile «Garpçılarının» fikirlerine iltihak ve yakınlık arzeden görüşleri âmme hukukumuz bakımından kısa bir tahliline tevessül arzusundayız.

I — Osmanlı İmparatorluğunun durumu: Inhitat tablosu

«Mithat Paşa, Enver Bey, Niyazi Bey, besmele-i hürriyet bu isimlerdir» diye başhyan makalesinde Doktor Abdullah Cevdet, Meşrutiyet hakkında şu fikri serdetmektedir: «hürriyet verilmedi, hürriyet alındı. 24 Temmuz 1908 tarihi Türkiyenin, zincirbend Türkiyenin tarih-i halâsı, en büyük bayramı oldu». Fakat Meşrutiyet bir esrar örtüsünü, irili ufaklı binlerce musibetin kımıldadığı bir muhiti göstermek için kaldırmıştır:

Osmanlı cemiyeti iktisadî bir sefalet ve gerilik içindedir. Gerçi Osmanlı İmparatorluğu, kelimenin hakikî mânasile bir çok yerlerini kaybetmiştir. Fakat elinde kaybetmediği kısımlar da kalmıştır. İmparatorluk bu

* Bu husus için bk. Ahmed Bedevi Kuran: İnkılâp tarihimiz ve Jön Türkler İstanbul 1945 - İnkılâp tarihimiz ve İttihad ve Terakkî, İstanbul 1948 - Recai G. Okandan: Umumi Âmme hukukumuzun ana hatları, s. 239-249 - Tarık Z. Tunaya: Âmme Hukukumuz bakımından İkinci Meşrutiyetin fikir ceryanları, İstanbul 1948, s. 1-12.

1) İctihad 1908, 2. seneye, No. 8, s. 285.

yerlere hakikî mânasile sahip ve malik değildir. Anadoluyu iskân etmek ihtiyacı önündeyiz². Garpçılar bu iktisadî fecaat karşısında irkilmektedirler. Bugünkü iktisadî vasıtalarımızın Avrupa iktisadiyatı karşısındaki durumu beş bin sene evvelki kargıların bugünkü topların azameti karşısındaki durumunun aynıdır. Çiftçinin âtil hayatı Asyanın ölüm kalımı demektir ve bu derece mühimdir³.

Sefil bir hayat süren cemiyette, dertlerimizin menbaı atalet ve cehalet olduğuna şüphe yoktur. Anadoluyu dolaşan bir muharrir, yolsuzluklarımızı, içtimâî yaralarımızı tedavide gösterdiğimiz aczin sebebini bilhassa cehalette görmektedir⁴. Filhakika aynı fikir, Mütarekenin karanlık günlerinde tekrar edilmektedir. Cehalet, «bütün felâketlerimizin kaynanası»dır⁵.

Meşrutiyet Anadolu'nun âtil sapanlı çiftçilerini yükselten bir hareket olmamıştır. O âtil sapanlar ki İmparatorluk için bir «devrei inhitat ve inkırazın başladığına en büyük delil» dir. Fakat, hayatlarını bu kara topraklardan kazanan çiftçiler, her hak ve saadetten, her insanın şiddetle iştiyakını çektiği en ufak bir refahtan daha hissemend olamamışlardır, halbuki «tebeddülü idareden, inkılâptan pek büyük ümitlere düşmüşlerdi», ne yazık ki bu halk öksüz kalmış, ve bu kimsesiz zümreyi düşünen olmamıştır⁶. Çünkü Hükûmet âciz ve tereddüt içindedir. Çünkü Hükûmet ve Parlâmento beyhude münakaşalarla vakit geçirmektedir.

Halk «yaşamak korkusu» na müptelâdır ve şaşkındır. Yaşamak korkusunun zebunu halk kimdir? Bu kitleyi öyle insanlar teşkil eder ki, bunlar «Payıtahttan çıkmaktan titrer, Bâbîâlîde filân Kalemde altı yüz yahut bin kuruş maaşa mülâzemet eder». Teşebbüsü şahsiden mahrum böyle bir gençliğe ve insanlara malik bir «milletin hükûmeti de lâyenkati istikraz akteder». Nitekim bir muharrir, yılan dişli kalemi ile şu satırı yazmıştır: «Türkiye bir memlekettir ki memurin ekilir istikraz biçilir!»⁷.

Yukarıda kaydedildiği gibi, Osmanlı idaresi ehliyetli siyasi personel-

²) Abdullah Cevdet: Köylülerimiz İçin. (İctihad, No. 63, s. 1324) - Abdullah Cevdet: Büyük Hastalık (Dr. Muallim Esat Paşa tarafından verilen Anadolu hastalıkları mevzulu konferans hakkındaki not ve mütalâaları. İctihad 1330, No. 117, s. 313-317).

³) Hüseyin Kâzım Kadri: İktisada Dair. (Tanin'den naklen, İctihad 1327, No. 39, s. 967).

⁴) Halid Fahri: İzmirde ne gördüm? (İctihad 1330, No. 108, s. 152).

⁵) Keçeci Zade İzzet Fuad Paşa: Dünkü sözler... Bugünkü sözler (İctihad 1918, No. 135, s. 2872).

⁶) Hüseyin Kâzım Kadri: Zikredilen makale, s. 967-969.

⁷) Abdullah Cevdet: Yaşamak korkusu (İctihad 1327, No. 34, s. 914).

den mahrumdur. Eğer bugün bu tek İslâm Devleti de inkıraz uçurumunun kenarında bulunuyorsa, demek ki başında «büyük kafalı ve (karakter)li adamları, mütehasıslar ve usulşinas memurlar yoktur». Şu halde, bu milletten, böyle bir halk kitlesinden terakki beklemek abestir. «Kendisine nur verilmeyenden nur istemeğe hakkımız yoktur»¹.

II — İctimai inkılâp ve garplılaşmak zarureti

1 — *İctimai inkılâp ve Garp*. Şu halde ne yapmak lâzımdır? Osmanlı İmparatorluğu, 10 Temmuz 1324 tarihinde siyasî bir inkılâp ilân etmiştir. Bu siyasî inkılâbı, *ıctimai bir 10 Temmuz* ile tamamlamak zaruridir, ancak o zaman yapılan hareketler hakikî netice ve mânalarını iktisap etmeye muvaffak olacaklardır, çünkü yapılmış olan bu harekete *ıctimai inkılâp* demez².

İctimai inkılâbın, siyasî hareketi tamamliyabilmesi için ilk çıkar yol geriliklerimizi idrak ve bunlara ilânı harptir. Cehlimizi ve eski sakim usullerimizi terk, bunlara boykotaj yapmamız gerek³. Kendi gerliklerine sırtını veren İmparatorluk tabiatile Garba dönmüş olmaktadır. Garba döner dönmez bütün hatamızı, bütün açıklığı ile anlamaktayız. Zira, «çektiklerimizi Avrupalı olmadığımız için çekiyoruz»⁴; Avrupalılaşmak, Garp- lılaşmak, Osmanlı İmparatorluğunu bu girdaptan kurtaracaktır.

Memleket, güzidelerinden ve siyasî personelinden yeni bir vazife beklemektedir: Taassup ejderi vatani ve ırkı mahvetmiştir, «vazifemiz hakikatı, ilmi neşretmek», cehaleti ortadan kaldırmaktır, diyen Hüseyin Cahid şu neticeye varmaktadır: «Bu cesareti medeniyeyi bulamıyanlar nafîle hayatı umumiyeye karışmasınlar ve ıslahat sözünü ağızlarına almasınlar»⁵.

¹) Ahmed Muhtar: Carel Halâs (İkdam 1328, No. 5719, s. 4).

²) Abdullah Cevdet: Vur! Fakat Dinle! (İctihad 1329, No. 61, s. 1336).

³) Abdullah Cevdet: Inkılâp Şehrâyini (İctihad 1330, No. 114) - Celâl Nuri: Mukadderatı Tarihiye, s. 111.

⁴) Abdullah Cevdet: Sıhhati umumiyeye işi ve gidışı: «Nüfusumuzu azaltan, sıhhatimizi kemiren, bedeni ve akli kıymetimizi aşağılatan cehlimize, ihmalimize, kör tevekkülümüze, körlüğümüze boykotaj yapacağız; her şeyden ve herkesten evvel, her şeyden ve herkesten ziyade bunlara boykotaj yapacağız» (İctihad, 1330, No. 112, s. 237). - Müslik Selâmi: Bizim için yegâne çıkar yol: «Yaşamak istiyorsak, şimdiye kadar tutmuş olduğumuz usulleri bilâtereddüt ve İlelebet terketmeliyiz». (İctihad, 1918, No. 129, s. 2779).

⁵) Ali Kemal: Avrupadan Asyaya (İkdam 1328, No. 5698, Başmakale).

⁶) Hüseyin Cahid'in bir başmakalesinden naklen (Servetifünun 1329, No. 1167, s.531).

Garpçuların dilinde Garp, Avrupa demektir, ve kendisinde Asya'ya nazaran büyük, fevkalâde muazzam iktisadî ve içtimai terakkileri barındırmaktadır. Avrupa, Osmanlı İmparatorluğunda hayranlarını bulmakta, eski Jön Türkler şimdi, İstanbul'dan bu eski kıt'anın medeniyetini övmektedirler. Avrupa medeniyeti nedir? Fertçe veya milletçe yaşamak için, en refahlı, en sağlam, en heyecanlı vasıtalar bulmak, hâl ve âti için hayattan maddeten ve mânen en büyük faydayı çıkarabilmektir. Her türlü fikri ilerlemeler, bedenî tecelliler, sanat harikaları ve ihtiralar bugün Avrupa medeniyetinin, Garbın mahsulüdür. Bu üstün ve dünyaya hâkim medeniyet sukut nedir bilmez, «cihana ferman-fermadır»¹⁴.

2 — *Garplılaşmak*: Avrupa demek üstünlük, «tefevvuk» demektir. Avrupaya nazaran, Osmanlı cemiyeti ve Devleti fevkalâde geridir. Biz bu medeniyete doğru gitmeliyiz, ona kavuşmalıyız, «Nur» ondadır ve bizzat kendisidir. Zira, başka bir örneğe lüzum yoktur, çünkü «bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ile, diken ile isticlâs etmek mecburidir»¹⁵.

Düşkün, fakir fakat vâsi bir memleket medeniyetten en bol istifadeyi sağlamalıdır. Osmanlı İmparatorluğu için tek çıkar yol vardır, o da «asrı hâzırın fikir ve ihtiyacına muvafık bir Devlet ve milleti medeniye halini iktisaptır, yani mâneyi fennisi ile Garplılaşmaktır»¹⁶. Bununla beraber Avrupa bizim geriliğimizi gösteren bir aynadır, Avrupa ile aramızdaki münasebet kuvvet ile zaif, ilim ile cehil aralarındaki münasebettir¹⁷.

Böylece, bu asrın en kuvvetli medeniyet dünyasına erişmemiz, buraya kabul edilmemiz, Avrupa nizamına dahil Devletler manzumesi içinde yer almamız lâzımdır. Bunu muhakkak elde etmek için aynı zamanda Avrupayı yenilikseverliğimize inandırmak, yeniliği, inkılâbı bilfiil tatbik etmek gerekir. Bu suretle ve ancak bu itimadı telkin şartile Garp bizi manzumesine kabul edebilir¹⁸.

3 — *Garpcılık nedir?* Fakat Avrupayı, Garbı örnek ittihaz etmenin mahiyeti nedir? Garplılaşmanın ne olduğunu anlayabilmek için, evvelâ devrin mütefekkirlerince ne olmadığını belirtmemiz daha faydalıdır.

Garplılaşmak demek, Osmanlı İmparatorluğunun tepeden tırnağına

¹⁴) Ali Kemal: Zikredilen Başmakale.

¹⁵) Abdullah Cevdet: Şimel muhabbet (İctihad 1329, No. 89, s. 1890-1984).

¹⁶) Ahmed Muhtar: Çarei Halâs, Zikredilmiştir, s. 4.

¹⁷) Abdullah Cevdet: Şimel Muhabbet, Zikredilmiştir, s. 1980.

¹⁸) Ahmed Muhtar: Ya garplılaşırız ya mahvoluruz (İkdam 1328, No. 5716, s. 3-4).

kadar Garbı kopya veya körü körüne taklit etmesi demek değildir¹⁹. Böyle bir usul kötü neticeler vermiştir. Taklid her şeyden evvel idareci şahsiyetlerin fıkdanına atfedilebilir, Avrupada görülen her şeyin taklid edilebileceği kanaati bizim için bir «an'ane-i siyasiye» haline gelmiştir²⁰ ve daima da bu hata işlenmiştir. Avrupanın muhtelif «fütuhât-ı ilmiye ve sinaiyesi» alınmış, «kendi mahsulü temeddün ve terakkimiz olmadığından» acı neticeler elde edilmiştir.²¹ Şu halde köle sadakatile taklid değil, fakat ihtiyaçlara göre ayarlanmış iktibas ve telifler icap etmektedir.

Taklid olmıyan Garpcılık nasıl izah edilebilir? Bu terimden murad olunan, *Garbın iktisadi ve içtimaî hayatını, yüksek ilim ve fennini Osmanlı İmparatorluğu hudutları içine nakletmek ve İmparatorluğu ilim, fen, sanayi bakımlarından teçhiz etmektir.* Ancak bu suretle ve bu yoldan mütedenni bir Devleti kalkındırmak mümkündür.

4 — *Garpcılığın tevliid edebileceği mahzurlar:* Fakat bu şekilde rahat verilen Garplılaşma belki de bazı mahzurlar tevliid edecektir. Bahis mevzuu olan ilk mahzurlu durum şudur: Garba çevrilip muhtelif iktibaslar yaptığımızı kabul etsek bu takdirde ortaya bir ikilik çıkmıyacak mıdır ve çıkmamış mıdır? Sözü geçen mahzura parmaklarını basan Türkçüler,

¹⁹) Cemiyetin mânevî dertlerinden biri olan taklit meselesinde Garpcılar da diğer cereyanlarla mütteliktiler. Bk. Tarık Z. Tunaya: Garplılaşmak ve taklid (Ulus, 2 Haziran 1948).

²⁰) İsmail Hâmi: İslahat meselesi. Müellif devam etmekte: «Meselâ Rus kıyafetini, Belçika tüfeklerini, Türk sarıklarını, Macar eğerlerini, İngiliz kılıçlarını ve Fransız terbiyei askeriyesini bir araya getirerek Avrupavari alelâcayip bir ordu teşkil ettik.» (İctihad 1329, No. 69, s. 1508).

²¹) Dr. Abdullah Cevdet'in bu fikri gayri müntezir «Evvelki günkü facia münasebetiyle, üçüncü def'a» başlığını taşıyan bir yazısından alınmıştır. Osmanlı Demokrat Fırkası müessislerinden ve hâlen İstanbul Barosu Avukatlarından Sayın *Fuad Şakrî Dilbilin* bu yazıyı Dr. Abdullah Cevdet'ten aldığını fakat neşredilemediğini söylemektedir. Dr. Abdullah Cevdet, bu alâka verici yazısına şöyle devam etmektedir:

«Bir memlekette ki yol yoktur, olmıyan yollarında yayaya, arabaya, atlıya mahsus kısımlar yoktur. Böyle bir memlekette otomobilsuvar olmaya cevazı hakiki yoktur. Biz her zaman böyle yapıyoruz. Avrupanın böyle bazı fütuhâtı ilmiye ve sinaiyesini alıyoruz. Fakat bu fütuhât bizim mahsulü temeddün ve terakkimiz olmadığından yüzümüze gözümüze bulastırıyoruz. Avrupanın otomobillerini almazdan evvel Avrupanın kırk metreden dün olmayan vâsi yollarını almamız. Ben İstanbul Valisi olsam bugünden itibaren İstanbul içinde otomobilsuvar olarak geştigüzar etmeyi menederim.» (Makale, Mahmut Şevket Paşa'nın otomobili altında bir şahsın ezilmesi münasebetiyle kaleme alınmıştır ve şahsi kütüphanemizedir).

Tanzimat misalini vermektedirler. Filhakika bu hareket, sözde Garplılaşma *eski ile yeniyi* yanyana alıkoymuş, «nizamiye, şer'îye, mektep-medrese» sınıyeti, memleket üzerine hakikî dertleri örtmek için, alâcele acemice sürülen bir kat boyadan farksız kalmıştır.

Garpçuların bir kısmı, Türkçülerin bu noktai nazarlarını kabul etmemektedirler:

Tanzimat, Garp teceddüdü uğurunda bir tehalük ifade etmemektedir. Bilâkis, tarihimizde bu kabil acelecilik eserlerine tesadüf edilmez. Bütün Osmanlı İmparatorluğu, tarihi boyunca, Garba koşmamış, fakat hâdiselerin tazyiki altında Garp kendisini sıkıştırınca onu iktibas, ona iltihak etmiştir. Bu arada, «mahsusatı kavmiye ve milliyesine sahip bir millet halinde taazzuv ve teşekkül edemeyişimize» gelince, sebebi «Garbı taklid etmemiz değil, Garba takallüd etmemizdir». İmparatorluğun teceddüd tarihinde görülen kusur da işte bu «cebri vekayi» ile hareket etmemizdir. Tanzimatın, örflerde ve müesseselerde bir ikilik (sınıyet) yarattığı meselesi de münakaşaya değer keyfiyettir. Bilfarz, ileri sürülen fikre göre Mektep - Medrese ikiliği her iki maarif müessesesi arasında rekabet ve adavete sebep olmuş, mektepliler ile medreselileri düşman iki ordu haline getirmiştir. Memlekette böyle bir sınıyetin mevcudiyetine asla şüphe yoktur. Fakat bu sınıyet başka sahalarda ve müesseselerde de yok mudur? Kaldı ki, inkılâp anlarında bu kabil bir ikilik gayet tabii karşılanmalıdır. Her tahavvül ve inkılâp esnasında bir sınıyet husule gelir. Bu değişmez kaideye hangi milletin tarihi tetkik edilirse edilsin rastlanacaktır. Bizde de tabii olan sınıyetin tehaddüsüne mukabil, gayritabiiliği uzun sürmesindedir. Bu kadar uzun sürmemesi lâzımdı. Fakat bu uzun müddet de bir sebebe müstenittir; tarihimizde teceddüd ve tahavvüllerin büyük bir ba-taet ile, kesintili ve fasıllı olarak vukua gelmesi örflerde ve müesseselerdeki ikiliğe mesnet olmuştur. Tanzimat hareketi ile, bir milliyet hareketinin tahakkuk etmediği iddia edilmektedir, bu takdirde mesele tafsile tâbidir: eğer milliyet meselesinden kasdolunan Müslümanların muhtelif milliyetlere ayrılması meselesi, Türk milliyeti meselesi ise, bu iddia ne kadar yerinde olsa, Tanzimatçıların ademi tahakkuk işinde kusurları yoktur. Maksat, daha umumî mânadaki milliyet davası ise, Türkçülerin ileri sürdükleri iddia tamamen yersizdir ve Tanzimat ricalinin bu husustaki hassasiyet ve endişelerine daima rastlanmaktadır⁷⁷.

Bununla beraber Tanzimat anlayışı bakımından, Garpçılar müttefik

⁷⁷) Garpçuların Tanzimat hakkındaki görüşleri için Satı Beyin şu makalelerine Bk. Tanzimatçılık meselesi (İctihad 1329, No. 64, s. 1379-1383 ve No. 65, s. 1406-1410). Bu fikirler zikredilen makalelerden hulâsa edilmiştir.

değillerdir. Tanzimat Hattının Meşrutiyet kadar noksanlara sahip olduğunu ileri süren Celâl Nuri, Tanzimat ve Kanunu Esasi muharrirlerine aynı suçu isnat etmektedir: «Bir memleketin terakkisi için bilinmesi lâzım gelen kavaid ve kavanin-i içtimaiye ve iktisadiyeyi pek o kadar benimsemişyere, istidad-ı milliyi, kabiliyet-i mülkiyeyi lâyıkı veçhile düşünmemek». Bu bakımdan iş kopyacılıktan ibaret kalmıştır. Tanzimat ricali evvelâ iktisadî ve içtimai terbiyeye önem verseydiler netice bu derece sakat olmayacaktı. Onlar her şeyden evvel bir mürebbi, ve mürşid olduklarını idrak edememişlerdir²⁵. Fikir mübâyenetine rağmen, «İçtihad» da Garplılaştırma ceryanının şuursuz ve hesapsız bir taklid olmadığı, örflerde ve müesseselerde snaiyeti idame ettirmeyeceği iddia edildikten sonra, diğer bir mesele karşısında kalmaktayız.

5 — *İmparatorluk Garplılaştırmak kabiliyetine sahip midir?* Bir kere Garplılaştırmamak diğer bir tâbirle, Avrupaya geçmiş olmakla beraber İstanbulda Saltanat kurulmasına rağmen Asya milleti kalmak «Saltanatı Osmaniyenin asıl felâketi» dir²⁶. Fakat büyük ümid bâkidir. Evvelâ psikolojik ve ahlâkî şart mevcuttur. Bütün cesaret ve kuvvetlerin menbaı ve hâmisî «fazilete imandır» ve bu iman «bu memlekette yok değildir... Fazilet müminlerini tophıyacaktır»²⁷. Sanıyen, memleket «inhitat-zede değildir, azim ve emel, iradat ve kuvvet Türkün ruhunda sönmemiştir»²⁸. Şu halde mânevî unsur her türlü ümidin fevkinde olarak mevcuttur. Tabii servet menbaları ise İmparatorluğun Garplılaştırma hususundaki maddî şartını vücuda getirmektedirler. Bu şartları haiz bulunan İmparatorluk coğrafi bakımdan, ülkesi itibarile Garplılaştırmaya mâni sebepleri havi midir? Mesele biraz izaha muhtaçtır. Uzun müddet Osmanlı ordusunda hizmet etmiş olan Von Der Goltz Paşa, İmparatorluğun Rumeliden fazla Asyada yayılmasını ve bu kıta'da geniş kolonizasyon hareketlerine geçmesini itilâsı bakımından teklif etmekte, diğer bir Alman muharriri, Dr. Jek de bu fikre taraftar bulunmakta, Osmanlı matbuatında da takdîrkârlarını bulmakta idi²⁹. İçtihad dışında olmakla beraber Garpçı bir ses bu teklife

²⁵) Celâl Nuri: Tarih-i Tedenniyatı Osmaniye, Mukadderatı tarihîye, s. 104-108.

²⁶) Ali Kemal: Zikredilen Başmakale.

²⁷) Abdullah Cevdet: Seciye ve İman kuvvetine muhtacız (İçtihad 1918, No. 129, s. 2778).

²⁸) Abdullah Cevdet: Şimel muhabbet, Zikredilmiştir, s. 1940-1951.

²⁹) Von Der Goltz Paşa: Genç Türkiyenin hizmeti ve imkân-ı itilâsı, s. 65: «Şimdi Cenup tarafında tevessü ve imtidada gayet müsail arazi olduğundan Avrupadaki yerler için münazaat ve muharebatı mütemadiyede bulunmuş olan kuvvet Osmaniyenin lezyidi fütuhâtı İslâmiye maksadıyle bu tarafa teveccüh etmesi lâzımdır.» (Mütercim

şiddetle karşı koymaktadır. Zira bir hasta yatak değiştirmekle ifakat bulmaz, bilâkis Asyaya Garpcılığı «ilkah» bakımından, en emin pişdar Osmanlılardır⁹⁸. Kaldı ki, nereye gidilirse gidilsin Avrupaî zihniyete ve medeniyete sahip olmadıktan sonra yaşamağa, dinî ve millî mevcudiyetimizi muhafazaya imkân kalmamaktadır⁹⁹. Bu bakımdan kıt'a değiştirildiği kabul edilse dahi, İmparatorluğu Garp kafasıyla teçhiz mutlak surette elzemdir. Elzemdir, zira tek çıkar yol odur. Osmanlı İmparatorluğu için Garplılaşmak bir ölüm kalım dâvasıdır¹⁰⁰.

6 — *Garp medeniyetinden neler almak lâzımdır?* Garpcılığın imkânı, lüzumu bu derece âşikâr olduktan sonra ve ölçüsüz bir taklitten uzaklaşması bilhassa ileri sürüldükte, asıl mesele ile karşılaşmaktayız: Garpten, Avrupa medeniyetinden neler almalıyız?

Balkan Harbinin meş'um hezimetini müteakip, İkinci Meşrutiyetin siyasi tefekkürünü vücuda getiren ceryanlar bu yenilmenin sebeplerini aydınlatmak üzere büyük gayret sarfetmişlerdir. Muhtelif teoriler Avrupa karşısında lüzumsuz bir çekinmeden veya aksine olarak mânasız bir kop-yadan bahsetmektedirler. Garplılaşmak, her ne kadar arzu edilse de pek geniş bir tâbirdir, daha fazla sarahat ve iktibas bakımından daha açık bir usul lâzımdır. Filhakika, mağlûbiyetle biten Balkan Harbi, âdeta Hıristiyan Avrupa ile İslâm Şark arasında bir mücadele halinde gözükmektedir. Garbın ahlâkı, ailesi, mâneviyatı Müslüman - Türk aile, ahlâk ve mânevî prensiplerine nazaran üstün değildir. Geri bir İmparatorluk, Avrupadan bu mütedenni müesseseleri de mi ithal etmelidir?

Celâl Nuri meseleyi vazetmektedir. Medeniyet iki nevidir: Sinaî (tek-

H. Cevdet). - Dr. Jek: Balkan Harbinden sonra Şarkta Almanya, s. 70-71 (Kitabın muharriri Türk - Alman Dostluk Cemiyeti Başkanı idi ve eser İfham gazetesinde tefrika edilmekteydi).

⁹⁸) Ali Kemal: Zikredilen Basmakalesinden: «Bir hasta yatak değiştirmekle... ifakat bulmaz. Asyaya geçmekte selâmet aramaktan ziyade Avrupada Avrupalılar gibi yaşamağı öğrenek mutlak murada ereriz... Asyanın bir çok akvamına müfid, müessir, selim bir tarzda medeniyeti garbiyeyi telkih etmek için en emin vasita biz Osmanlılarız...». - A. Ziver: Paytahtın nakli meselesi, (Müellif eserinde Osmanlı matbuatında aksi kanaati, Alman müellifleriyle birlikte benimseyen Ahmed Ferid Beye de cevap vermektedir, s. 27-34. Bu risale teklifin taraftar ve aleyhdarlarını belirtmek bakımından değerlidir).

⁹⁹) Kılıçzade Hakkı: Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlânı Harp (İctihad 1329, No. 58, s. 1281).

¹⁰⁰) Ahmet Muhtar: Ya Garplılaşırız ya mahvoluruz - (İkdam 1328, No. 5716, s. 3-4); Çare-i Halâs (İkdam 1328, No. 5719, s. 3-4).

nik) medeniyet ve hakiki medeniyet. Avrupa ile Amerika medeniyeti sınıyenin en yüksek derecesine sahiptirler, fakat medniyeti hakikiye bakımından, Avrupa ve Hıristiyan âleminin hakiki bir medeniyete sahip olamayacakları cesaretle tahmin edilebilir. Japonya bu durumun canlı misalini vermiş ve «Evropa kendi memalikine hulûl etmeden, derhal Evropanın medeniyeti sınıyesini ahz ve istinbatta kusur etmemiştir». Medeniyeti sınıye bir memlekette diğerine intikal edebilir, iktibas edilmesi kabil bir medeniyettir. Fakat maatteessüf İslâm zimamdararı bu hakikatı anlıyamamış ve her iki medeniyet nev'ini aynı sanarak ikisinden de tevakki etmiştir. Osmanlı Devletinin bu cesaretsizliği, hattâ cehli tedennisini vücudunda getirmiştir. Halbuki bu bir kusurdur, bu kusur hâlâ devam etmektedir ve muhtelif siyasi partilerin programları bu noktada sükûtu muhafaza etmektedirler. Medeniyeti hakikiye vâdisinde, İslâm âlemi zaten Avrupanın fevkindedir. Neticede şöyle bir metod teklif edilebilecektir. Avrupanın sınıai medeniyeti alınmalı, İmparatorluk bu medeniyetle teşhiz edilmelidir. Fakat hakiki medeniyeti alınmıyabilir, hattâ alınmamalıdır». Celâl Nuri'nin bu tezi umumiyetle Garpçılar tarafından kabule şayan mahiyette adedilebilirse de, «şime-i husumet» bakımından arada yine bir ihtilâf çıkmış ve Garp medeniyetini, «gülü ve dikenini ile isticlâs» taraftarlığı belirlemiştir.

III — Osmanlı hukuk nizamında Garpçılık ve radikal ıslâhat

Hukuk sahasında teceddüd ve Garplılaşma nasıl tahakkuk edecektir? İçtihadın bu sahadaki görüşlerini de Celâl Nuri deruhte etmekte ve Garpçuların Osmanlı hukukunda gerçekleştirilmesini istedikleri radikal mahiyette tahavvülleri belirtmektedir.

1 — *Kanunların millî hayattaki rolü*: Celâl Nuri, İçtihad ailesini derin tesiri altında bırakan Dr. Gustave Le Bon ile ittifak halinde, izahlarına bir fikrin izharı ile başlamaktadır: Kanunlar semavi bir kudrete sahip değillerdir. Bir memleket kanun vaz'ı ile ihya olunamaz; şu halde meselâ Osmanlı İmparatorluğunu sırf kanunlar vaz'ederek ihyaya kalkışmak, insan tab'ına, millî mizaçlara karşı büyük vukufsuzluk göstermek olacaktır.

Bir milletin tekâmül tarihinde en esaslı ve kuvvetli müessirler nelerdir? Bunlar ırkın mümeyyiz vasıfları, hisleri, seciyeleri, tabiat ve terbiyesi, iklimi ve iktisadi ihtiyaçları, harici tazyiklere karşı istiklâlini muhafaza hususunda gösterebileceği gayret ve muvaffakiyetlerdir. Bu âmilere nazaran kanunlar tâli değere sahiptirler. «Kavanin, müessesat-ı siya-

21) Celâl Nuri: İttihadı İslâm. 1331, s. 26, 27, 29, 30, 33, - s. 412, 413, 419.

siye, eškâl-i hükûmet, bu itibar ile, ikinci derecede ehemmiyeti haizdirler». Kanunlar ve nizamlar ne zaman faidelidirler? Ne zaman ki, birinci derecede rol oynayan müessirlere yani millî ihtiyaçlara uygun ve onları tatmin ederlerse, bu gaye ile tedvin edilmiş iseler faidelidirler, ve bir ilerilik sebebdirler. Fakat aksi tahakkuk ederse, kanunlar ve nizamlar «milletin seviyesi, ruhî derece-i kabiliyeti nazarı itibara alınmıyarak yapılmışsa, o zaman câli ve sun'î» olurlar ve semere hasıl etmezler. Yalnız pasif olarak, semere tevliid etmemekle kalmazlar, milletin yaşayış tarzını ve muâzeret usulünü değiştirmeğe kalktıkları için hayli karışıklığa da sebep olabilmeler, bu bakımdan zararlıdırlar.

Osmanlı İmparatorluğunun kanun vazı'ları bu düşünce ve endişeyi hissetmedikleri için «Meşrutiyetten bugüne kadar tabh olunan kavanin ve nizamattan *büyük büyük* istifadeler edilmemiştir». Celâl Nuri Bey şu neticeye varmaktadır: Osmanlı kanun ve nizamında yukarıdaki izahlar bakımından «müspet» sıfat yoktur. Fakat iş bu kadarla kalmamaktadır. Osmanlı kanunlarında bir de «menfi» sıfatı vardır. Şöyle ki, bazı kanunlarımız, kurun-u vustaî ihtiyaç ve zihniyetlerin ifadesi halinde, içtimai ve iktisadi ihtiyaçlarımızla tevafuk dereceleri şöyle dursun, «bu münasebetsiz düsturlar» bizi zamanımızdan uzak bir devirde yaşatmakta, kifayetsizlikleri dolayısıyla, İmparatorluğun terakkisine sed çekmektedirler.

2 — *Osmanlı hukuk nizamının ihtiva ettiği tezatlar:* Osmanlı İmparatorluğunun kanunları ve hukuk nizamı iki bakımdan mütalâa edilebilir: *evvelâ*, başka milletlerin ihtiyaçlarına cevap verdikleri ve sırf bir «kopya» dan ibaret bulunmalarından ötürü, *fazladırklar, ileridirler ve gayri kabilir tatbiktirler. Saniyen*, bir kısmı da halihazırın ihtiyaçlarına nazaran *pek eskidir ve muzirdir*. Artık mesele aydınlanmıştır, hukuk nizamı Osmanlı İmparatorluğunu bir çıkmaza sokmuştur: Kanunu Esasımız «mahiyeti terbiyetkârisi olmıyan... bir kopyadan başka bir şey değildir». Evkaf ve araziye, şahsî hukuka dair kanunlarımız ise, tebeddül eden ahkâm ve âdâtımıza gayrı muvafıktır, binaenaleyh geri ve muzirdir. Şu halde çifte bir islahat lâzımdır²².

Bu islahatımızı zarurî kılan bir hayli sebep daha vardır: Metinlerin hiç biri ilmi kaidelere uygun değildir. İhtiyacı kâfil olamıyan kanunlar, sık tâdillere maruz kalmakta, hukukî istikrar zayıflamakta ve kanuna

²²) Celâl Nuri: Havayici kanuniyemiz, Müellifin fikirlerini bu eserden hülâsa etmiş bulunuyoruz. Celâl Nuri fikrini şöyle açıklıyor: «Bizi bir taraftan Şark, diğer taraftan Garp çekiyor: İki cami arasında binamaz kalmışız. Bir elimizi istikbal çekmiş bırakmak istemiyor, diğer taraftan mazî olanca kuvvetiyle tutmuş hareketimize mâni oluyor» (s. 7).

karşı riayet ve korku azalmaktadır. Ayrıca ve mühim bir müşahede de, Osmanlı hukukunu «bir esastan, bir usulden, bir meslekten inşia» etmediğini göstermektedir: muhtelif memleketlerden nakl ve tercüme edilen kanunlar arasında zihniyet, ruh mübâyenetleri olduğu gibi, daimî surette tenakuzlar da belirmektedir.

3 — *Radikal ıslâhat formülü*: İstenilen radikal hukuk inkılâbı formülü şöyle vaz'edilmektedir: «Şekl-i hükümetimizle beraber, eşkâl-i kanuniyemizi, ruh-u hukukîmizi de bırakmak lâzımdır». Her ne kadar hükümet şekli ikinci derecede kalsa da, «asıl mühim olan cihet ruhumuzun ve ona tebean kanunlarımızın, idaremizin değişmesidir». Milletın ruh ve seciyesini tebdile muktedir bulunulmıyorsa, hiç olmazsa böyle bir tebedüle imkân bırakmıyan kanunlar terkedilmelidir. «Daha doğrusu yeniden bir külliyyat-ı kanuniye» tedvini icap etmektedir³⁸. Fakat bu mübrem ıslahat hangi istikamette olacaktır? Celâl Nuri burada Garpcılığı açıklamaktadır: Umumi müesseselerimizi ve kanunlarımızı, eski menkulâtın tecrit ederek, millî mizacımıza uygun bir surette Garbın usul ve kaidelerine yaklaştırmalıyız. «Kavanin ve müessesatı umumiye» den maksat, en âdi nizam ve talimattan «Devlet ve milletın şekil ve heyetine varıncaya kadar bilcümle ıslahat» tır³⁹.

Bu ıslahatı ana hatları ile takip etmek için âmme hukuku ve hususî hukuk sahalarında başarılması istenen tahavvüller üzerinde durmak lâzımdır, zira, bilhassa İçtihad'ın hukuk ıslahatı sözcüsü olan Celâl Nuri, fikirlerini sözü geçen sahalarda üzerinde teksif etmektedir.

4 — *Âmme hukuku sahasındaki ıslahat*: Âmme hukuku sahasındaki ıslahatın istinat etmesi lâzım gelen esas prensip şudur: Bu devlet padişahsız olmaz ve Âl-i Osmana şiddetle muhtaçtır. Bu Hanedanı hüsn-ü muhafaza bir vazife-i milliyedir. Devlet ile Hanedanın menfaatleri birdir, ve Hanedanın «azameti, şevketi, haşmeti, nüfuzu» taraftarı olmak lâzımdır. Hanedan-ı Âl-i Osman, yalnız Osmanlı mevcudiyeti millîyesi için değil, fakat bütün İslâm âleminin mevcudiyeti bakımından elzemdır. Eğer Devletın kavi, milletın zinde olması için, bir hukuk inkılâbına lüzum var ise, ıslahat ve tanzimata «milletın sertacı ibtihacını teşkil eden Makamı Saltanat ve Hilâfetten» başlanmalıdır.

³⁸) Celâl Nuri'nin hukukî ıslahat hakkındaki fikirleri 32. notta söylediğimiz gibi *Havayicî Kanuniyemiz*'den hülâsa edilmiştir, bk. s. 3-11. - Haydar Kemal: *Tarih-i İstikbal münasebetiyle Celâl Nuri Bey*, 1331, s. 49-51 - Celâl Nuri: *Havayicî Kanuniye (İctihad 1328, No. 56, s. 1240-1242)*. - Celâl Nuri: *Tarih-i İstikbal II, Mesall-i Siyasiye 1332, s. 190-193*.

³⁹) Celâl Nuri: *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmanîye, Mukadderat-ı Tarîhiye*, s. 480.

a — *Hanedanı Saltanat Kanunu*: Bu ıslahat bir «Hanedanı Saltanat Kanunu» nun ısdarı ile ifade edilebilir. Kanunun muhteviyatını, esasını şu prensip teşkil edecektir: «Âl-i Osman vükar ve azametini daima muhafaza ve her vakit millete himayesini râyegân edecek bir mevkii şevkette bulunacaktır». Filhakika bir Padişah Türkiyeye pek büyük fenalık edebileceği gibi, pek büyük iyilik te edebilir. Bu takdirde, Hanedana mahsus bir kanunun lüzumu daha kuvvetle tebellür etmektedir. İnsaf ile düşünmek gerek: «Hiç bir usule, hiç bir kaideye merbut olmıyan bir aile efradı nasıl tereddidi etmez?». Milletın kabahati vardır, Hanedanı ile meşgul olmaktadır. Bu kanun ile Hanedanın izdivacı tanzim edilir, taaddüdü zevcatı menedilebilir, ve «ancak bu sayede Türkler bir İmparatoriçeye ve Prenseslere nail olabilirler». Hanedan âzalarının tavır ve hareketleri, maişetleri, tahsil ve terbiyeleri, şahsî hukukları bu kanunun muhtevasını teşkil edecektir²⁵. Büyük cesaret olarak vasıflandırılan²⁶ bu kanunun büyük hususiyetini gözden ırak bulundurmamak da gerek: kanun Teşri kuvvetinin tasvibinden geçmiş veya bizzat ısdar edeceği bir kanun değildir, icap ederse ismi değiştirilebilir, bu kanun «Makamı Saltanat tarafından re'sen ve meclislerden geçmeden tanzim ve tatbik olunmalıdır²⁷». Hanedanı Saltanat Kanununa, İctihadçılardan bir nevi beyannamesi addedilen bir yazının birinci maddesinde de temas edilmektedir²⁸, bu bakımdan programlarına esaslı surette dahil hususlardan maduttur.

b — *1293 Kanunu Esasisi milletin ihtiyaçlarına uygun değildir*: 1293 Kanunu Esasisi, kanunlaştırma tarihimizin iki büyük hatasından biridir. Filhakika, büyük bir recli devlet olan Mithat Paşa ve «vefadar dostları», o zamanların «şimei tedkik» inden fazla hâkim olan taklit ihtiyacı içinde, Osmanlılığın ruhunu anlamamak gafletini göstermişler ve böyle bir eser meydana getirmişlerdir.

1293 Kanunu Esasisi, bir tercüme, yahut bir iktibastır. Başka milletlerin başka yollarla vardıkları netice ve tekâmüllere intıbak eden bu kanun Osmanlı Devletine uygun değildir. Kanunun vazı'ları «her kanunun her yerde tatbik edilip edilemeyeceği» meselesi üzerinde imali fikir etmemişlerdir²⁹. Zaten aynı hata Tanzimat Fermanında da işlenmiştir.

²⁵) Celâl Nuri: Hanedan-ı Saltanat Kanunu (İctihad 1328, No. 57, s. 1257-1261) - Celâl Nuri: Havayicel Kanuniyemiz, s. 12-23.

²⁶) Haydar Kemal: Zikredilen eseri, s. 49-50.

²⁷) Celâl Nuri: Havayicel Kanuniyemiz, s. 13.

²⁸) I. H.: Pek uyanık bir uyku, madde 1. (İctihad 1328, No. 55, s. 1226).

²⁹) Celâl Nuri: Havayicel Kanuniyemiz, s. 55-56, 59.

Gülhane Hattı Hümayunundan avam değil, güzideler dahi «bir şey anlamamışlardı». «93 Kanunu Esasisi ilân olunduğu zaman Osmanlılar bunu diğer kavaninden, meselâ Saydû Şikâr Nizamnamesinden pek farklı görmemişti»⁴⁰. Celâl Nuri'ye göre, bu kanunun tedvininde iki hata manzur olmaktadır. Mithat Paşanın hatasını İttihat ve Terakki Fırkası da tekrarlamıştır⁴¹. Bu da tarihimizin mühim bir noktasını tespit etmektedir, öyle ki: Tanzimat ve Kanunu Esasî muharrirleri, büyük hüsnü niyet sahibi ve Garp hayranı olan bu zevat malûm hatalarına binaen, en müterakki memleketlerin kanunları Osmanlı İmparatorluğu için de en iyi kanundur, kaziyesinden hareket etmişler, «işleri bir kopyacılıktan ibaret kalmıştır». Halbuki takip edecekleri yol bu değildi: onlar evvelâ içtimai, terbiyevî ve iktisadî terakkiye gayret edecekler ve bu gayretlerinin tercümesi halinde «hukuku umumiyeyi ıslaha» yöneleceklerdi. «Devlet gemisini karaya oturtmuş olan» bu zevatın kendilerini bir millet mürebbi ve mürşidi addederek, terbiyevî, içtimai ve iktisadî vazifelerini hatırlamaları icap ederdi. «Avrupada kavanin-i meşruta yapılmış da anın üzerine mi terakkiyat-ı içtimaiye hasıl olmuştur, yoksa hasıl olan terakkiyat mı daha ahrrane kavaninin vaz' ve tedvinine ihtiyaç göstermiştir?»⁴². Bu soru, Meşrutiyet zimamdarlarına yabancı kalmıştır. Fakat aynı vukufsuzluğa 10 Temmuz 1324 de de devam edilmiştir, İttihat ve Terakki heyeti bundan mes'uldür. Yine, muhaliflerle bezenmiş bir parlâmentarizm, muhtelif memleketlerde, bilfarz İngilterede iyi sonuçlar verebilir, fakat bazı memleketlerin mizaçları ile gayrı kabili teliftir. İngiltere ile Fransa ve Osmanlılar, nihayet Osmanlılarla «Fizandan biraz ötede tesettüre riayet eden» Tuaregler arasında siyasi mizaç ve anlayış farkı vardır⁴³. İşte bu durum 93 vazılarına meçhul kalmış, millete terbiyetkâr kabiliyetlerden tamamen mahrum bir Kanunu Esasî sağlanmıştır. «Fena halde karaya oturan sefine-i devleti... kurtarır kurtarmaz derhal tamir gerektir. Bu tamir ise Kanunu Esasiyi değiştirmekle olur»⁴⁴. Görüldüğü veçhile Garpcılar, Kanunu Esasinin tamamen değiştirilmesine, ve milletin ihtiyaç, siyasi anlayış seviyesi gözönünde tutularak yeni bir Kanunu Esasî ısdarına taraftardır⁴⁵. Nihayet, 93 Ka-

⁴⁰) Celâl Nuri: Tarih-i Tedenniyatı Osmaniye, Mukadderat-ı Tarihiye, s. 107.

⁴¹) Celâl Nuri: Havayıcı Kanuniyemiz, s. 59-60.

⁴²) Celâl Nuri: Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye, Mukadderat-ı Tarihiye, s. 109, 110, 111, 324 - Ş. Süleyman: Osmanlılıkta Vahime-i mes'uliyet, s. 19-30.

⁴³) Celâl Nuri: Zikredilen eseri, s. 108.

⁴⁴) Havayıcı Kanuniyemiz, s. 62.

⁴⁵) Celâl Nuri: Aynı eser, s. 62: «Hükümetimizin seklime müterakim. İcap etse bu Kanunu Esasiye yemin etmem; efkârı meşrutiyetperveranem baki kalmak üzere.»

nunu Esasisi hasta adamın eski hastalığında istifade ettiği fakat yeni dertlerine şifa vermiyen bir ilâçtır, yeni hastalığa yeni deva lâzımdır⁴⁰.

Bu arada, hürriyetler meselesi mühimdir. Tâdilde düşünülecek noktalardan biri de budur. Fakat her hal ve kârda siyasi ve medeni hürriyetlerin sağlanması, kurun-u vustaî bir usulden kurtulmak için en sağlam teminat⁴¹tır. Garpçılar hürriyetler meselesi hakkında ve parlâmentarizmin bizdeki tatbikatının neticeleri üzerinde, mümasili düşünce ve endişelere de yer veren bir tetkikin mahsulü, millî mizaç ve seviyeye uygun bir Kanunu Esasî taraftarıdır.

c — *Memurin Kanunu*: Osmanlı İmparatorluğu gibi, Türklerin galibiyet haklarından mevrus memur ve rençber bünyeli bir memlekette⁴², memurin statüsünün lüzumu âşikârdır. Bununla beraber memurluk meselesi anarşi içinde ve halledilmemiş vaziyettedir. Bu anarşik, perişan zihniyetle mülkün idaresine imkân tasavvur olunamaz. Hakkı bekasını müdafaa etmek istiyen bir memleketin her şeyden evvel idaresizlik içinde yüzmemesi iktiza eder. Ve nihayet «Şark meselesi bir idaresizlik meselesidir». Osmanlı İmparatorluğu radikal bir idarî inkılâba muhtaçtır, başlıyan yeni Tanzimat devresi bu tahavvülü tahakkuk ettirmekle mükelleftir. Daha dünkü sabık Tuna vilâyeti, bugün lâhik Osmanlı İmparatorluğunu mağlûp etmektedir. Fakat memurin statüsü vücuda getirmek için muhtelif esasları yıkmak lâzımdır: Memur bir fırkanın «acentesi» değildir. Bu prensip gayet fena neticeler vermektedir. Bir memurun bağlı bulunduğu fırka hayatile mukayyet bulunması hem kendisi, hem fırka, hem de memleket için iyi neticeler tevhit etmez. Memur fırkanın değil hükûmetin mümessilidir. Tayin, terfi, tekaüt, azil, tard, tecziye meseleleri bugün müteferrik bazı hükümlere ve metinlere bağlanmıştır. Fakat İmparatorluk Hükûmeti ve resikârda bulunan fırka bir memurin statüsünün «Kanunu Esasî gibi mühim olduğunu» anlamak için daha ne kadar bekliyecektir? Devletin, memur statüsü bakımından dayanacağı esaslar olmalıdır. Bu esaslar dahilinde tedvin edilecek statüde, Hükûmetin memurlara, memurların da hükûmete karşı talepleri olmalıdır. Her şeyden evvel bir memur, bir fırka tahavvülü ile yerinden edilmeyeceği hususunda kanunî teminata sahip bulunmalıdır. Ancak böyle bir mevzuat iledir ki, vilâyetlerdeki teşevvüslere

⁴⁰) Ali Kâmi: Valiler ve Istikbal-ı millet (İctihad 1329, No. 65, s. 1419).

⁴¹) Abdullah Cevdet: Kastamonuda Kurunu Vusta: «Memlekette hayatı iktisadî ve ictimal temelleri atılsın. Hürriyeti fikriye, hürriyeti viedanîye, hürriyeti siyasiye hasılı hürriyeti medeniye tesisine muhalefet olunmasın» (İctihad 1329, No. 58, s. 1274)

⁴²) Ş. Süleyman: Osmanlılıkta Vahimel mes'uliyet, s. 31.

son verilebilir, ve memur halkı Hükûmetten «soğutmaz». Memur, bir fırka karşısında istiklâl ve vükarına sahip kılındığı gün, hakikî bir inkılâp hamlesi atılmış bulunacaktır²⁰. Memurin Kanunu Devlet'in umumî dahilî siyaseti arasında yüksek bir mâna iktisap etmelidir, bir hükûmetin yaptığı bütün işler memur azil ve tayininden ibaret kalamaz. İmparatorluğu meşgul eden meselelerden birisi de, Taşradaki münhallerin çoğalması, ve memurların Payıtahtta, Bâbiâliye intisap gayretleridir. Memuriyet bir tufeylilik olmamalıdır²¹, fakat bir tasfiye ve tensikat da lüzumludur²².

d — *Kavanini Muvakkate meselesi*: Kanunu Esasinin 36. maddesi gereğince, İkinci Meşrutiyet devresi hükûmetlerine pek cazip görünen kavanin-i muvakkate, Garpçıları da meşgul etmiştir. Sözü geçen maddeye göre, mezkûr kanunların neşri için Devlet'in muhatarada veya emniyeti umumiyenin halele maruz bulunması lâzımdır. Fakat bu durumu takdir edecek olan Heyeti Vükelâ, «her şeyi tehlikede görürse», tehlikeli durumu takdir hakkı kendisine ait bulunursa teşevvüş artmaz mı? Celâl Nuri'ye göre, muvakkat kanunların bu suretle ısdar ve tezyidi Kanunu Esasinin ruhuna mugayirdir.

Muvakkat kanunların bugün için, bir çığır açıldığına göre, devamı mümkündür. Fakat bu hususta evvelâ bir Mes'uliyeti Vükelâ Kanunu ısdarı lâzımdır. Saniyen, Şûrayı Devlet'in hayatiyetini arttırmak, kanunları burada yazdırmak, ilmî kisve altında neşr ve ısdar etmek doğru olacaktır. Celâl Nuri, zamanının Kavanin-i Muvakkatelerinin ekserisinde 36. maddenin derpiş ettiği şartları bulamamaktadır: «Gediklerin İlgasına Dair Kanun ile Tevsii intikal harcının def'aten alınmayıp altmış senede ceste ceste alınacağına dair kanun acaba 36. maddenin derpiş ettiği kavanin-i müstaceleden mi addolunacaktır? Zannedirim ki Kurunu Vüstdanberî müstakar olan gedikler daha bir sene yerli yerinde kalsalardı veyahut tevsii intikali arzu edenler bir sene daha bekleseler veya harcı def'aten verselerdi bundan bir muharebeî azîme veya bir ihtilâl çıkmazdı». Dermeyan edilen şartlar ve bilhassa Şûrayı Devlet'in tensiki ve bir kanun imalcisi haline getirilmesiyle kavanin-i muvakkate neşri mümkündür²³.

5 — *Hususî Hukuk sahasında teklif olunan ıslahat*: Bu sahada, Garp-

²⁰) Celâl Nuri: Havayici Kanuniyemiz, s. 24-33; - Osmanlılıkta Vahimeî mes'uliyet, s. 31-36 - Celâl Nuri: Memurin Kanunu (İctihad 1329, No. 58, s. 1274-1277).

²¹) Cenab Şehabeddin: Mukadderatı Tarihiye, Celâl Nuri'ye yazdığı bir önsözden, s. 14.

²²) L. H.: Pek Uyanık bir Uyku, Zikredilmiştir, madde 12.

²³) Havayici Kanuniyemiz, s. 98-105.

çılarının teklif ettikleri ıslahatı bahis mevzuu etmemizin sebebi, İmparatorluğun adalet mekanizması, küllî mahiyeti haiz Mecellesi üzerinde kopan münakaşa fırtınaları dolayısıyledir. Balkan Harbini müteakip, bu sahadaki ıslahat tekliflerinin âmme hukuku bakımından alâkalandırıcı cepheleri olmuştur.

Garpçıların hukuk mütefekkeri Celâl Nuri, velûd fikrî teşebbüsleriyle Hususî Hukuk sahasındaki kifayetsizlikleri belirtmektedir. Adliye kanunları, evvelce serdettiği mütalâaların neticeleri halinde, «bir küllü vahid teşkil etmekten çok uzaktır. Tanzimattan sonra hayli kopyacılık ettik... Mufassal tercüme ettik. Fakat tarz-ı tercüme ve iktibasımızda ıttırad yok. Kavaninimiz makabl ve mabaiden mahrumdur, yeknesak değildir. Mânâyı garbisi ile bizde *Kod* yoktur». Şu halde adalet sahamız çok noksandır³².

Mithat Paşanın âmme hukuku tarihimizde 93 Kanunu Esasisini tercüme ile işlediği affedilmez hata gibi, hususî hukuk sahasında Ahmed Cevdet Paşanın «irticâ» da «büyük büyük» içtimâî suçlardan maduttur. Zira ticaret hukukunda Garplılaştırmamıza rağmen, medenî hukuk sahasında hâlâ mürteci ve geri vaziyetteyiz³³. Celâl Nuri, bu sahada da bir «akameti kanuniye» görmektedir. İnatçı bir taassup ile menkulâta müstenit, ticaret ve iktisat serbestisine mugayir bütün usul ve nizamları muhafaza iyi netice vermemiştir ve veremez de. Medenî kanunlarımız, «emlâki menkuleye ve evkafa dair olan usullerimiz derebeylik zamanımızda bile bir netice vermeyip de Kurunu Vüstanın iflâsına sebep olan» usullerdir³⁴.

Ayrıca bir tezad da göze batmaktadır: Bir Kanunu Medenî yapmadan, Garp usulü muhakemelerinin iktibası. Bunun kadar lüzumsuz bir zihniyet olabilir mi³⁵? Adli kapitülasyonların ilgası hararetle terviç edilirken adliyemize ve adalet mevzuatımıza düzen vermeden buna imkân tasavvur olunamaz³⁶.

Bu fikirlere nazaran, Hususî Hukuk sahasındaki ıslahatın genişliği âşikârdır. İctihadın program mahiyetindeki bir yazısında da belirtildiği gibi³⁷, Celâl Nuri, radikal bir ıslahat taraftarıdır:

Bu inkılâp iki esasa müsteniden tahakkuk ettirilir: 1 - İmparatorluğu teşkil eden muhtelif halk tabakalarının seviye ve mizaçları; 2 - Bir kanun külliyatı vücuda getirilmesi. Osmanlı İmparatorluğu en ileri nazari-

³²) Havayicî Kanuniyemiz, s. 45-46.

³³) Aynı eser, s. 46, 55 - İttihadı İslâm, s. 55-56.

³⁴) Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye, Mukadderat-ı Tarihiye, s. 110-111.

³⁵) Aynı eser, s. 111.

³⁶) Havayicî Kanuniyemiz, s. 45, 52.

³⁷) İ. H.: Pek Uyanık bir Uyku, Zikredilmiştir, Madde 18.

yelerin mücerreden alınarak tatbik edilecekleri «farazî», ideal bir ülke değildir. Ahlâk ve tabî'ları, seciye ve mizaçları itibarile «Osmanlılar hâlâ keşfedilmemişlerdir». Bu kanun keşmekeşinin içinden, mevcutları ortadan kaldırarak çıkmak gerek. Nihayet teklif bazı esasları da muhtevîdir: Kod usulünün kabulile, mehmaemken kanunlara bir istikrar verilmesi, Adliyenin idaresi zımında Memurin ve Hükkâm kanunu tedvini. Ayrıca mahkemeler yıkılıp yeniden yapılmalıdır. Şer'î mahkemelere gelince, mümkün olduğu takdirde ilga, aksi takdirde ıslah lâzımdır, fakat her hal ve kârda Şer'î mahkeme ve adalet elemanlarının vazifelerinde taksim, görecekları için kanun dairesine ithali «şiddetle» lüzumludur⁹⁹. Adli kanunlarımız «baştan aşağı ıslah» edildiği takdirde, milletin yükselmesinde büyük hisseye sahip olacaklardır¹⁰⁰. İdarî ve adli teşkilât, mahkemeler ve Sulh müesseseleri, Dâva vekilleri ve bunlara bağılı hususlar «toptan, birden tensik edilmelidir». Aksi takdirde, yani halihazır devam ettiği takdirde, büyük bir tehlike baş gösterecektir. Bu «tezebzübü adli» müthiş bir iktisadi ve içtimaî buhran tevhit edecektir¹⁰¹.

İçtihadın bu suretle, görüleceği veçhile mütereddi ve sahte ulemalarla mücadele halinde bulunduğu bir zamanda, Mecelle ve Şer'î mahkemeler sahasına hücumu, hasım cepheyi şiddetle mukabeleye sevketmişti. İslâmcı cephenin bu infiali üzerine, Celâl Nuri tekliflerine daha fazla mülâyemet vermektedir.

Bu mülâyemet radikal adli ve kanunî inkılâbı, Mecellenin istenildiği gibi, yani «ahval ve ihtiyacatı asriyeye son derece muvafık bir surette tâdil ve tashihi şartile», bir ıslahata, bir düzeltmeye kadar indirmektedir¹⁰². Zaten İslâmda içtihad mesaili hiç bir suretle terakki ve ileri tâdillere mâni değildir. Ne yazık ki eski içtihatlar Mecellei Ahkâmı Adliye şek-

⁹⁹) Aynı eser, s. 44-54.

¹⁰⁰) Garpcıların çok bağılı buldukları Dr. Gustave Le Bon'un bir fikrini bu noktada Celâl Nuri reddetmektedir, Havayıcı Kanuniyemiz, s. 52-53: «Kanun hiç bir vakit geri bir milleti ileri bir millet derecesine is'ad etmez. Fakat, her halde, terakkiyatta kavaninin tesiri inkâr edilemez. Bu hususta Dr. Gustave Le Bon şiddetle yanılıyor. Kavaninin mükemmeliyeti hiç olmazsa mevanli terakki ve tekâmülü ortadan kaldırır. İşte bizim de kavanini adliyemiz baştan aşağı ıslah edfirse, elbette bunun milletin terfii seviyesine de hizmeti olur.»

¹⁰¹) Havayıcı Kanuniyemiz, s. 53.

¹⁰²) Mecelle meselesi (İçtihad 1329, No. 64, s. 1384-1387) - Havayıcı Kanuniyemiz, s. 72-83.

line vaz'olunmuş, terakkiperver bir fikir ile Ticaret ve Ceza hukuku sahalarındaki Garphılaşıma yolunda yürünmemiştir⁶³.

Celâl Nuri ve dolayısıyla Garpçıların bu mülâyemeti, ulema sınıfını memnun etmiş, Mecelle muallimi Mustafa Asım Efendi Mecelledeki kifayetsizliğin «noksan kelimesile ifade edilemeyecek derecede bulunduğunu ve bu noksanların telâfisinde sırf kendi ihtiyaçlarımızın ön plânda tutulması gerektiği cevabını vermiştir⁶⁴. Celâl Nuri bu cevabı «yeni fikirli sarıksızlar» ve ulemanın birleşmesi temennisi ile karşılamaktadır⁶⁵.

6 — *Garpçıların Devlet rejimi ve mekanizması ile ilgili görüşleri:* Garpçıların âmme hukuku ile ilgili muhtelif görüşleri Devlet idaresi, rejimi, fırkalar üzerinde de toplanmaktadır. Yalnız bu noktalar hakkında serdetmiş oldukları fikirler pek sarıh ve işlenmiş değildir. Biz, metodumuza sadakatle İçtihatçılar zümresi mensuplarının makale ve etüdlerinden elde ettiğimiz neticeleri tetkik arzusundayız.

a — *Ademi merkeziyet dâvası:* İkinci Meşrutiyeti bilhassa alâkadar eden meselelerden biri de hiç şüphesiz merkeziyet ve ademi merkeziyet meseleleridir. Bu mesele, muhakkak ki İkinci Meşrutiyet devremizin en mühim siyasî münakaşalarını davet etmiş ve tabiatile her ceryan sâliki bu hususta reyini ve tetkik sonuçlarını bildirmek zaruretini hissetmiştir.

Menşeyini Jön Türklerin Paris faaliyetinde bulan ademi merkeziyet ve merkeziyet meseleleri, Meşrutiyet rejimi içinde bir muhalefet veya muvafakat kıstasları halinde devam etmektedirler. Prens Sabahaddin tarafından benimsenen ademi merkeziyet terimi yanında «teşebbüsü şahsi» den de bahsedilmektedir. İçtihad muharrirleri, bu hususta ne düşünmektedirler?

Topyekûn bir hukuk ve kanun inkılâbından bahseden Celâl Nuri tedvini icap eden kanunlar arasında bir «İdarei Mülk Kanunu» nu elzem görmektedir. Fırkalar ve matbuat merkeziyet - ademi merkeziyet ihtilâfları içinde çalkalanırken, İdarei Vilâyat Kanunu hakkında pek bilgi sahibine tesadüf edilmemektedir. Bununla beraber vilâyetler, Taşra gayri memnundur, fena idare berdevamdır. Ahalinin hususiyet ve kabiliyetini hesaba

⁶³) Celâl Nuri: İttihadı İslâm, s. 55-57 - Mecelle meselesi, s. 83: «Kavanin tanziminde, icraatımızda, artık Cevdet Paşanın ruhu bir rol oynamamalıdır. Bizde İmamı Âzam gizli, İmamı Şâfil gibi mücedditler lâzım». - Aynı müellifin İslâmiyet ve fikir hürriyeti, akaidin tadil ve ıslahı için şu eserine bk. Tarihi İstikbal I, Mesaili Fikriye, s. 72 ve müt.

⁶⁴) Mustafa Asım: Celâl Nuri Bey'e cevabı (İçtihad 1329, No. 65, s. 1418).

⁶⁵) Havayiel Kanuniyemiz, s. 106.

katmıyan bir sistem tatbik olunmaktadır. «Usullerimizin fenalığı her gün yeni felâketlere sebebiyet verdiği halde biz asla bunların psikolojik cihazlarını düşünmüyoruz». Celâl Nuri merkeziyet - ademi merkeziyet kavgalarını İkinci Meşrutiyetin baş derdi cehalete atfetmektedir. Cehaleti taklit takip etmekte: Vilâyet Kanununun koyucuları yalnız Fransayı, o yeknesak ve yekmillet memleketi görmüşlerdir», o kadar... Halbuki ahalinin ihtiyacına dikkat edilsin, katiyetle siyasî değil, iktisadî ve idarî olduğu görülecektir. Halkın maddî seviyesi yükseldiği takdirde, siyasî ihtiraslara pek mahal kalmıyacaktır. Merkeziyet ve ademi merkeziyet meselesi, geçim ve mide meselesinden sonra gelir. Garpçı fikir telifçidir: ne merkeziyet ne de ademi merkeziyet aleyhtarlığı daha doğrusu, hem merkeziyet hem ademi merkeziyet taraftarlığı. Celâl Nuri'ye göre, memleketi idare için «idarei mahalliyeler» tesisi gerektir. Bu idarei mahalliye muhtelif vilâyet kümelerinden mürekkep olacaktır. Bu usul «milleti vahide» teşkil etmiyen her memlekette câridir... Bu kadar müstebit olan Rusyanın bile Kafkasyada, Türkistanda idarei mahalliyesi vardır. İmparatorluk halkı, ırk ve seviye itibariyle farklar arzettiğine göre her birini ayrı idare ederek merkeze bağlamak çareleri düşünülmelidir. Memleket beş kısma ayrılabilir: Anadolu, Vilâyatı Şarkiye, Suriye ve Filistin, Irak, Hicaz - Yemen - Mısır. Bunlar arasında İstanbul ve civarı daha ileri bir idareye tâbi tutulacağı gibi, Anadolu da «mükemmel bir Türk idaresi» kurmak mümkündür. Ahali henüz siyasî hakların ne olduğunu bilecek irfan seviyesine erişmemiş olduğu için, mahallî idarelerin terbiyevî mahiyete sahip olmaları şarttır. Celâl Nuri ayrıca vilâyet usulünün de lâğvını istemektedir. Tanzim edilen kısımları bir valinin idaresine tevdi etmek, polis ve asker vermek, ve mütehassısları da muhtevî bir kadro tertip etmek lâzımdır⁶⁶.

Şu halde Garpçılara göre ademi merkeziyetle merkeziyet ihtilâtı bir usul tesisi muvafıktır, maamafih merkeziyet idaresinin daimî fenalığından bahis etmeğe imkân da yoktur⁶⁷. Bununla beraber, İctihaddaki muhtelif etüdlerinde, İsmail Hâmi'nin İttihad ve Terakkî Hükûmetinden nisbî de olsa bir ademi merkeziyet tatbikatı temenni ettiği sezilmektedir. Birinci Dünya Harbinin sonunda, felâketlerin sebebi merkeziyete de mal edilirken, Peyami Safa «Prens Sabahaddin Beyi mesleği» hakkında fikrini bildirmektedir: Prens Sabahaddin'in kanaati, Fransız muharririn kanaatinin Türkçesidir⁶⁸. Ademi merkeziyet ile müdafaa edilen infiradiliğe gelince, evvelâ tekâmülün, saniyen de tabiatın mahsulü olan bu durumun Türkiyede tahakkukunu kabul etmek «tekâmül kaidelerinin çizdiği hattın dışarı

⁶⁶) Havayici Kanunıyemiz, s. 34-42.

⁶⁷) Abdullah Cevdet: (Mukadderatı Tarihiye) Karîlerine (İctihad 1328, s. 1251).

⁶⁸) Peyami Safa: Prens Sabahaddin Beyin Mesleği (İctihad 1918, s. 2843).

çıkmak demektir ki neticesi sukut, hem feci bir sukuttur». Bununla beraber, infiradilik tatbikat esnasında muayyen bir mülâyemet kesbedebilir⁶⁹.

Garpçılar infiradiliği, ferдин şahsî teşebbüsü mânasında kabul etmektedirler. Nitekim, program teşkil eden «Pek Uyanık Bir Uyku» nun muhtelif maddelerinde gözleri garba çevrili, münevver, hurafelerden nefret eden bir ferd nazara alınmaktadır. Programın 16. maddesine nazaran, «Osmanlılar Hükûmetten hiç bir şey beklemeyecekler, yollarını, köprülerini, limanlarını, şimendiferlerini, kanallarını, vapurlarını, fabrikalarını kendi teşebbüs ve faaliyetleri ile vücutte getireceklerdir».⁷⁰

b — *Fırkalar meselesi*: Kısa tahlilimizde müşahede edildiği şekilde, fırkaların bir Hükûmet dairesi haline gelmeleri, memurları acenta ittihaz etmeleri ve Hükûmet işlerine müdahale etmeleri Garpçıların taraftar olmadıkları şekillerdir. Parlamento içinde ve dışında kurulan fırka ve siyasî cemiyetler hakkında Garpçılar da bazı hükümler vermişlerdir.

Evvelâ, bir siyasî fırka hangi kuvvete müsteniden doğmalıdır? Dr. Abdullah Cevdet, bu sorunun cevabını yeni bir soruyla arayacaktır: Hangi ağaç köksüz yaşar? Bir fırkanın da ömürlü olabilmesi için, köklerini halkın bağrından alması, bu derinliklerden aldığı usare ile yaşaması lâzımdır. Fakat fırkalar hürriyet ve hak yolunda «tefazzul etmek» isterlerse, halkın ruhuna inerek, hürriyet ve hak duygusunu yerleştirmelidirler⁷¹. Siyasî fırka bu suretle kökünü halk şuurundan almalıdır.

«Pek Uyanık Bir Uyku» nun 10. maddesi de fırkaların fonksiyonlarını sarahatle tayin etmektedir: Hürriyet ve İtilâf, İttihat ve Terakki vesair fırkalar, «bundan böyle hükûmet işleri ile» uğraşmayacaklardır. Aynı madde, siyasî fırkaların rolünü donanma, müdafai milliye, hayır veya sağlık işleriyle meşgul cemiyetlerin vazifelerine inhisar ettirmektedir. Yalnız, Parlâmento içindeki gruplar vazifelerine devam edecekler, neticede nezaretlere cahil hamiyetlilerden ziyade âlim ve vâkıf vatanperverler gelecektir⁷².

İctihadın desteklediği bir yazıda, en hakiki inkilâpbın ziraî reform, en hakiki vatanperverlerin de çiftçiler olduğu belirtilmekte, bürra, ve çiftçilerin hukukunu sıyanet için çiftçi fırkası kurulması fikri telkin edilmektedir. İctihad bu fikri müsaid karşılamış ve teşebbüse mütemayil görünmüştür⁷³.

⁶⁹) Peyami Safa: Şekli İctimai meselesi (İctihad 1918, No. 135, s. 2881).

⁷⁰) İ. H.: Pek Uyanık Bir Uyku (İctihad 1329, No. 55, s. 1228).

⁷¹) Abdullah Cevdet: Mercinin ademi dikkatine (İctihad 1327, No. 38, s. 964).

⁷²) İ. H.: Pek Uyanık Bir Uyku (İct. 1329, No. 57, s. 1272-1273).

⁷³) Sebuh İstebanyan: Çiftçi Fırkası (İctihad 1328, No. 55, s. 1224-1225).

IV — Diğer ceryanlar karşısında Garpcıların aldıkları cephe

1 — *Garpcılık ve Osmanlılık (İttihad-ı anasır meselesi).*

Garpcılar, hukukî bakımlardan, bir millet ve Devlet doktrini vermemektedirler. Fakat, İttihadın muhtelif etüd ve yazılarında bazı neticelere varılmaktadır.

Garpcıların, bütün kanun ve müesseselere, menba olarak halkı ve halk ruhunu göstermeleri halkçılıklarının en bâriz delilidir. Yalnız halk mefhumu geniştir. Osmanlı İmparatorluğu, muhtelif dinlere mensup zümreleri muhtevi bulunduğuna göre, acaba nazara alınan «Halk» mefhumu, «Halkın seviyesi», «Memleketin ihtiyaçları» gibi fikirler Osmanlı İmparatorluğunda sırf Türklere mi yoksa bütün Osmanlılara mı (Arab, Kürt, Rum, Ermeni, Yahudi, vs.....) şâmilidir?

Osmanlı İmparatorluğu Balkan Harbinden sonra büyük bir hâdisle karşılaşmış, Rumeliyi kaybetmişti. Fikirlerin en fazla uyandığı, bu anlarda mağlûbiyetin bir çok tesirile sarstığı zihniyetler dâima bu sual karşısında kalmışlardır. Zira, Balkan Harbi Osmanlılık fikrinin iflâsını da ifade eder addedilmiş, ve Türkçülük adı altında milliyetçi bir ceryan doğmuştu. Meş'um hâdiseden sonra hâlâ bir Osmanlı Devleti fikri doğrulanabilir miydi?

İşaret edildiği gibi, İkinci Meşrutiyetin siyasi tefekkürü bu devrin hâdisle ve dertleri ile müteakabil alâka ve tesirlere sahiptir. Çok kereler Garpcı muharrir bu durumun nezaketini ileri sürerek ayrılık arzularının bahis mevzuu edilmemesini ısrarla istemiştir⁷¹.

Fakat Osmanlılık ve Osmanlı Devleti formülleri de sarahata muhtaçtır. Osmanlı Devleti nasıl itilâ bulur? Kendisini teşkil eden zümrelerin birbirinden milliyet «tefrikaları» ile ayrılması suretiyle mi, yoksa bunların hepsini bir millet ve Devlet halinde kaynaştırmasıyla mi?

10 Temmuz 1324 inkilâbı ile memlekette yapılacak üç büyük iş arasında birisi de «İttihad, yani müslim gayri müslim bütün vatandaşların kardeş olmaları» dır⁷². Fakat Rumelide yerleşmiş Bulgar, Sırp, Arnavut vesair «Vatandaşları» da ihtiva eden bu «ittihad» fikri 1329 senesinde kat'i bir hezimete uğramıştı. Garpcılar, ülke ve vatandaş kayıplarını da nazara alarak, evvelâ bu kayıp bakımından sebepleri araştıracaklar,

⁷¹) Abdullah Cevdet: Kürdistan ve Ermenistan mefhumları. Müellif bu kelimelerle oynayacak zamanda olmadığımızı kaydettikten sonra, «müttehid ve hür olarak yaşama müstahak ve muktedir olduğumuza maddi beyineler verecek zamandayız.» demektedir. (İttihad 1328, No. 50, s. 1153).

⁷²) Abdullah Cevdet: Hemşerilerime (İttihad 1908, No. 8, s. 309-312).

sâniyen bu tarihten sonra «elde kalanlar» ile başarılması gereken işi plânlaştıracaklardır.

Balkan Harbini müteakip, bütün fikir merkezleri «Üç tarz-ı siyasetten» bahsedeceklerdir. İslâmiyet, Türklük ve Osmanlılık. Osmanlılık formülünün tahakkuku için bütün Türk, İslâm ve Hıristiyan unsurları bir arada toplamak mümkündür. Fakat milliyet ceryanlarının önüne geçilemeyeceği bir hakikattir, bu takdirde ancak bir *siyasî Osmanlılıktan* bahsedilecektir. Bununla beraber, hıristiyan unsurlara fazla bel bağlamak «bir az safdillik olacaktır»⁷⁶. Aynı milliyet rabıtalalarına ehemmiyet verildiği takdirde «teferrüd ve teferrük şüphe ve meselelerini» ortadan kaldıran kuvvetli, «Avusturya ve İngiltere gibi» camiaların vücade getireceği de yine iddia edilmektedir⁷⁷.

Bu fikirler, meseleyi izah etmekten uzaktır. Acaba, Osmanlılığın bundan sonraki vaziyeti hakkında neler düşünülebilir? Halin durumu istikbal bakımından bize ümit verebilir mi? Zamanının bütün meselelerini tetkik eden Celâl Nuri bize bu hususta da bir cevap hazırlamaktadır.

Osmanlılık bir milliyet-i âmmedir. Ermeniler, Kürtler, (Rumlar hariç, zira bunların bir hayat-ı Osmaniyeleri yoktur), Arablar gibi zümreler de nihayet hususî milliyetler teşkil ederler. Prensip olarak denebilir ki, tâlî milliyetlerin menfaati, umumî, kaplayıcı milliyete tâbi olmaktadır⁷⁸. Kaide bu şekilde vaz'edilince, Balkan mağlûbiyetine kadar hıristiyan unsurların Osmanlı Devletinden ayrılması sebeplerini kısaca tetkik etmek faydasız olmaz. Filhakıka, bu unsurların hepsi de evvelâ kendi kendilerine harsî bir istiklâl temin etmişler, bunlara Eyaleti Mümtaze, muhtariyet idareleri bahşedilmiş, saniyen, hâmileleri bulunan «Düveli Muazzama»nın yardımı ile siyasî istiklâllerine, Devletliğe erişmişlerdir. Bu unsurlar âdeta muayyen safhalardan geçerek Devlet mevkiine çıkmışlardır. «İşte Kırım, Mısır, Eflâk, Buğdan, Lübnan, Girid, Tunus, Hersek, Bosna, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Sisam hep bu kanunu tabiatın tatbikatından ibarettir». Bu aynı şekilde ceryan eden hâdiseler karşısında Osmanlı ricali durumun sebeplerini bile aramamışlardır⁷⁹.

⁷⁶) Timurtas: İslâmiyet karşısında milliyetler ve Türklük (İctihad 1329, No. 67, s. 1493).

⁷⁷) H. Ş.: Heyeti İctimaiye Osmaniyeye (İctihad 1329, No. 6, s. 1449).

⁷⁸) Celâl Nuri: Tarih-i İstikbal II, Mesail-i Siyasiye, s. 176, 178, 180, 185.

⁷⁹) Celâl Nuri: Tarih-i Tedenniyatı Osmaniyeye, Mukadderatı Tarihiye s. 304, 320, 322, 323, 327.

1329 senesinde vaziyet aynı değildir. Dahilî siyasetin, Osmanlı Devleti bünyesini ayakta tutan bir sehpaı vardır. Osmanlı Devletinin «ekanim-i selâsesi», Türklük, İslâmlık, Osmanlılıktır. Bunlar arasında mütevazın, hiç birini diğesine tefavvuk ettirmiyen bir politika zaruridir, ve ancak bu suretle bilfarz Avusturya gibi yaşamak ve pâyidar olmak imkânı vardır. Kaldı ki, bu üç kuvvetten hiç biri yekdiğeri için zararlı değildir. İslâmlığın taalisı ile Türklüğün sukutu icab etmez, bilâkis üç kuvvetin istikrarlı muvazenesi huzur ve âsayişi temin edebilecektir. «İslâmlık, Türklük, Osmanlılık birbirinin hukukuna asla hâlel vermeden... Devletimiz dahilinde tekâmül edebilir». Anasırın müsavi tutulması siyaseti bundan sonra takip edilecek siyasetin kendisi olmalıdır⁹⁰. Zira, bütün unsurların menfaati yalnız ve yalnız Osmanlılıktadır⁹¹. Cenab Şehabeddin, Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet bu fikirleri muhtevi eseri bütün kalbelerile tasdik etmekte ve Celâl Nuri'yi medenî cesaret sahibi büyük bir mütefekkir addetmektedirler. Yalnız Süleyman Nazif, Celâl Nuri'nin Fatih Sultan Mehmed hakkındaki fikrini bilhassa belirterek, meseleyi daha millî ve islâmî cepheden mütalâa etmektedir⁹². Şu halde, bu tez İctihadçılarının medhiye ve sonra da iltihaklarına mevzu teşkil etmiş sayılabilir.

2 — *Garpçılık ve Türkçülük (Milliyetçilik):*

Hâdiselerin alevlendirdiği milliyet ceryanı karşısında, Garpçılar muhtelif reaksiyonlarda bulunmuşlardır. Bu mücadelelerden bahsetmeden evvel, Garpçılarının milliyet hakkındaki düşüncelerini tetkik etmek lâzımdır.

a — *Türk milliyetçiliği meselesi:* Osmanlı İmparatorluğunun müstenit bulunduğu üç kuvvet arasında milliyet ceryanları tahakkuk etmeli midir? Bunlar «ekanimi selâse» ye dayanarak politik çerçeve içinde birer millet addedilebilirler mi? Garpçılarının umumî kanaatleri arasında pek ittihad yoktur. Zaten, Celâl Nuri'den başka müellif bu durum hakkında fikir yürütmemektedir. Yalnız, Osmanlılık vesilesiyle de zikrettiğimiz gibi müellif, İngiltere ve Avusturya örneğinde mürekkebe devletler olabilmek şartını milliyetlerin tanınmasına vâbeste kılmaktadır.

⁹⁰) Aynı eser, s. 300 ve müt.

⁹¹) Tarih-i İstikbal II, s. 180.

⁹²) Bu zevat Tarih-i Tedenniyatı Osmaniye, Mukadderatı Tarihiye'nin 1331 tab'ına muhtelif takrizler yazmışlardır. Bk. s. 6-41. Ayrıca Dr. Abdullah Cevdet bu takrizini İctihad'da nesretmiştir (İctihad 1338, No. 56) - Süleyman Nazif müellifin şu satırlarını nakletmektedir: Ben Sultan Mehmed-i Sanî'ye Fatih unvanını çok görürüm. Filyakî Padîşah İstanbula girdi ise de anı bütün bütün temellük etmedi. Fener mahallesi Osmanlı İmparatorluğundan hariçtir, s. 24.

Haddi zatında, asrımız milliyet asrıdır, millet ve vatan fikirlerinin bu derece büyük inkılâplara (bir çok devlet teşkili nazara alınmalıdır) meydan verdikleri başka hiç bir asırda görülmemiştir. Bismark, Berlin Kongresinde istiklâl iddiasına kalkışan bazı kavmiyetlerle istihza etmişti, fakat bugün (1331 de) onlar birer devlettir. «Balkanların hâliki fikri milliyettir. Avusturya - Macaristana bu şekli veren fikri milliyettir. Rusyayı bu derece mecbur-u ihtiraz eden fikri milliyettir», o fikri milliyet ki kitleleri ideallerle coşturmuş, harikalar ibraz ettirmiştir. Osmanlı Devleti içinde de Türklere milliyet fikrini telkin etmek, fakat ifrata varmayarak bunu bir dinî vecibe addederek, Hilâfet ve Saltanat makamlarını kuvvetlendirerek yapmak lâzımdır⁵⁰. Milliyet politikası din politikasını geriye tepmemeli, Osmanlı hudutlarını ve tarihini hakir görmemelidir. Milliyet doktrininin ilkahı sahasında Türk milliyetini ifrata götürenler, menşei Turanda bulanlar, Müslüman politikasını geriye tepenler olmuştur. Fakat bugün bir moda haline gelen Turancılığın yarın tavsamıyacağını kim iddia edebilir? Türkçülük bilfarz İslâm kavimleri arasında bir tefrikaya sebep olmuştur. Fakat muhakkak ki milliyet İslâmiyete tâbi olmalıdır. Aksi takdirde milliyetin «dört nala giden bir verem hızı ile, az zamanda koca Arnavutluğu götürdüğüü görülmüştür. Müslümanlar mânevî bir konfederasyon halinde görülmeli, ve Alman Konfederasyonunda Prusya ne ise Müslüman birliğinde de Türkler aynı rolü oynamalıdır⁵¹. Zira, mülkün sahibi rolünü oynayanlar Türklerdir. Âl-i Osman Hanedanı Türktür ve Türkler müsavat nazariyatı bakımından memlekette «millet-i hâkime değilse de millet-i mümtaze» dirler⁵². Böylece, unsurları arasında muvazenesizlik bulunan bir terkibe varılmaktadır. Fakat acaba ekanim-i selâse sehpa sarsılmıyacak mıdır? Müsavat ihlâl edilmeyecek midir? Bu durum bahis mevzuu edilmemiştir.

Fakat Garpcıların bilhassa Osmanlı ve İslâm çerçevesi içinde bir milliyetçilik istedikleri ve bu milliyetin menşeinin Türkçü nazariyelerle Turanileştirilmesine muarız oldukları muhakkaktır. Bize bu mutlak hükmü verdiren, bilhassa «İçtihad» ile «Türk Yurdu» arasındaki fikir düellosudur. Bu sefer İçtihad saflarında Süleyman Nazifi görüyoruz. Ahmed Agayef'in fikirlerine şiddetle itiraz eden ve Türkçülüğe «Çengiz hastalığı» adını veren Süleyman Nazif fikirlerini şöyle hulâsa etmektedir:

⁵⁰) Celâl Nuri: Tarih-i Istikbal II, s. 154-158.

⁵¹) Aynı eser, s. 160: «Bu noktâ nazardan Seyh Abdüh'den ziyade İttihadı İslâm taraftarı, Akcoraoğlundan fazla Türkçüyüm. Fakat Türkçülük uhuvveti İslâmiyeti tanımaz veya anı kendinin fevkinde bilmezse (.....) olmağı buna tercih ederim...»

⁵²) Tarih-i Tedenniyatı Osmaniye, s. 302.

Her Müslüman Osmanlının iki içtimaî akidesi vardır, bunlardan biri *millî diğeri dinîdir*. Millî akide Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan, dinî an'ane ise «Hicretî Nebevîyenin on sene evvelinden» başlamaktadır. Böyle bir Osmanlı Müslümanın hüviyeti şu ekanimi selâse'ye dayanır: Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük...⁸⁵. Bu şekliyle milliyet bir Türklük meselesinden ziyade, bir terkiib meselesi Osmanlılığın ve Müslümanlığın da karıştırıldığı bir formül addedilmektedir. Hattâ Türkçülerin tâbiri ile bir *Hakan* aranıyorsa o bir Ömer-ül-Faruk, Hüdavendigârdır. Zaten, bu büyük ve elim felâket senesinde tarihin zulmü ile mahkûm ettiği Cengiz'den hayır ve imdad beklemek mânasızdır. Cengiz'i dinî ve millî ricalimizin fevkinde görenleri, «düşükleri bu dalâli millî ve diniden kurtarmak farzdır». Bugün Osmanlı Devleti içinde bir Türk ırkı hayal olabilir. Zira «bizim damarlarımızda bugün hüsusi bir kan var ki o da Osmanlı kanıdır». Bu muhtelit ırka mensup oluşumuz gibi lisanında da, *birbirimize* bağlılığımızda da aynı durumu müşahede etmekteyiz: «... ve lisanımız gibi hûnu millimizde bir çok ihtilât ve ıstıfa ile aslından büsbütün ayrılmıştır. Hele Tatar ve Mongollarla karabet-i nesliyemiz o kadar karışık ve o kadar müvehhem» dir ki!⁸⁶. Şu halde, Osmanlılık tam mânasile belirlemektedir: *Din Müslümanlık, aradaki siyasi bağ da Osmanlılıktır*, zira Osmanlılığın kendine has bir ırkı, lisanı ve rabitası mevcuttur. İrki bekâret aramak «tatlı bir emel olsa bile» nihayet ham bir hayaldir. Eğer bu hayal bu memlekette hakikate *isâl* edilmek istenirse, «bilhassa bu memlekette», zararlı ve tehlikeli neticeler verecektir⁸⁷. Zaten, tarihin leyhe tefsir edilmesi mânasına gelen bu gibi nazariyelere ne lüzum vardır? Fatih Sultan Mehmed'i en çok düşündüren Uzun Hasan Türk değil miydi? «Yavuz Sultan Selim'in

⁸⁵) Süleyman Nazif: Darülfünunu Osmanlı Türk Tarihi Medeniyeti Muallimi Ahmed Ağayef Beye: «... Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türke, hattâ bir Sil'ye tezviç edemem, fakat bir Arab, bir Kürd, bir Çerkes, bir Lâz, bir Tatar, bir Hintli, bir Cavalı benim makbul bir damadım olur... Mukadderatı ümmetli biraz sonra ellerine alacak olan o gençlere ilân etmek isterim ki bizim Hakanımız Cengiz değil, Timur değil, Ömer-ül-Faruktur, Salâhaddinî Eyyubidir, Hüdavendigârîs Yavuzdur» (İctihad 1329, No. 71).

⁸⁶) Süleyman Nazif: Cengiz Hastalığı (İctihad 1329, No. 72, s. 1573-1574).

⁸⁷) Süleyman Nazif: Ahmed Ağayef Beye. Cevabın ikinci kısmı (İctihad 1329, No. 75, s. 1645-1648), s. 1646: «Bekâretî akvama Kaf dağları, Çin surları gısayı metin olmamışken tarihin tanımadığı zamanlardanberi her taraftan ve mütevaliyen pamâli ecanip olan diyarı tarımarımızda «nâkabilli tecezzi bir vahidi küllü mânevi» aramak tatlı bir emel olsa bir hayali hamdır. Ve bu hayal, hakikaten istihale etmek tesebbüsünde bulununca - ve bilhassa bu memlekette - muzir ve mühlük olur».

karşısına en ziyade dikilmek istiyen Şah İsmail-i Safevî yine Türktü». Böylece, muhtelif milliyet tefrikaları hakikaten tehlikelidir, zira «Arabinkini Araba, Aceminkini Aceme iade edersek elimizde uzun kollu bir hırkadan başka bir şey» kalmıyacaktır⁹⁹.

Türkçüler İctihad'ın böyle bir nazariyeyi nasıl sayfalarına geçirdiklerini hayretle sorarlarken, Garpcı zümre, Celâl Nuri'nin izahlarını karşıladığı gibi Süleyman Nazif'in bu fikirleri de hiç bir itiraza uğramadığına göre¹⁰⁰, İctihad doktrinine idhal edilebilecektir.

Garpcıların, bütün fikirlerinde, her şeyden evvel, memleket, hudut, nüfus unsurlarından önce, Garphlaşmak, ilim ve irfan temeli aranmaktadır. Muhakkak ki, milleti sürükleyecek, hislerini besleyecek bir milli mefkûre lâzımdır. Türkiyenin 1329 gaileleri arasında sür'atle muhtaç olduğu «şeylerden biri de» müşterek bir ruh, müşterek bir hissiyattır¹⁰¹, bu inkâr edilemez; fakat bu ruhun in'ikâs ve ifadesi olan mefkûre kıt'alar dışında aranacağına, ilim ve irfanda aranmalıdır. Türklerin Turan'ı, asıl yurdları medeniyettir, Garbın ilim ve irfan vasıtalarıdır. İslâm birliği Türk birliğinden ayrılmamalıdır, zira ikisi de birbirine muhtaçtırlar. Fakat her şeyden evvel bunun için de ilim, irfan kısacası iktisadî ve sınaî inkişafı muhtacdır: Türk-İslâm sanayii, ticareti, edebiyat ve matbuatı, hülâsa medeniyet ve kültürü «dünyanın her tarafında ünlendiği vakit Türk ittihadı, İslâm ittihadı hep birden ve en kısa yoldan» en büyük zindellekle vücut bulmuş olacaktır¹⁰². Abdullah Cevdet'in, Türkçülerin faaliyeti karşısında millet ve vatan tarifini kat'iyetle belirttiğini de görmekteyiz. Abdullah Cevdet «Yeni Turan» ı tarif ederken, bir mecmuanın önsözüne şu satırı yazmaktadır: «Vatan hür ve muhterem olarak yaşanılan yerdir», fakat bu vatana medeniyet dönemeçlerinden, sanayi vâdilerinden geçilerek gidilebilir. Kurulacak bu muhterem ve hür vatanın adı *Turan* değil, *İrfan*'dir¹⁰³.

⁹⁹) Süleyman Nazif: Ahmed Ağayef Beye. Birinci kısım (İctihad 1329, No. 74, s. 1622).

¹⁰⁰) Süleyman Nazif: Ahmed Ağayef Beye. Cevabın ikinci kısmında, s. 1645; «Cevap vermek (İctihad)a, daha doğrusu sahibi Abdullah Cevdet Beye aittir» (İctihad 1329, No. 75).

¹⁰¹) Abdullah Cevdet: Kimin mukadderatı kimin elinde? (İctihad 1329, No. 64, s. 1384).

¹⁰²) Abdullah Cevdet: Türk-İslâm ve Ahireti Medeniyesi (İctihad 1330, No. 121, s. 383-384).

¹⁰³) Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp'in beytini değiştirmiştir:

*Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: İrfan.*

Maamafih, Türklük ve Türkçülük henüz pek aydınlanmış, ve ciddi tetkiklere sahne olmuş değildir⁸¹, hattâ bir ütopya veya cinnet dahi addedilebilir⁸².

b — *Sosyalizm meselesi*: Halkçılık, vatan ve millet (Türkçülük) mefhumlarıyla iştigal eden İctihadcılar pek tabii olarak sosyalizm meselesine temas fırsatını da bulmuşlardır. Avrupayı sarsan bu hâdisenin İmparatorluk dahilinde fırka, cemiyet ve ferd olarak müzahirleri mevcut olduğundan, Garpçuların bu ceryanı da karşılamaları şarttı. Garpçılar milliyet anlayışları dolayısıyla sosyalizmi iltizam etmemektedirler, fakat bu hususu cepheden ele almış değillerdir, başka meseleler kendilerini daha fazla alâka ve heyecanlandırmakta idi.

Evvelâ bizde burjuva sınıfının bulunmaması bilhassa kayda şayan görülmektedir. Bizde an'ane ve teşkilâtı ile bir esnaf sınıfı mevcut değildir. «Biz ya paşayız, yahut çiftçi!», umumî servet mütavassıt bir sınıf elinde değildir⁸³. Fakat sosyalizm bu bakımdan mütalâa edilmemektedir.

Ayrıca kendisinden «Yeni Turan» adıyla çıkaracağı mecmua için bir yazı istiyen gence su satırları yazmıştır: «Ben gençlere bambaşka bir Yeni Turan gösteririm: Gösterdiğim bu Yeni Turanın sembolü çekiç ve sapandır. Benim anladığım Yeni Turan'a Avrupanın, Amerikanın, Japonyanın Darülfünunlarından, fabrikalarından gelir. Benim Yeni Turan'ın başka hiç bir tariki yoktur. Buna ve benim nazarımın isabetine istinat eden gençler bunu iyi bilsinler: Vatan hür ve muhterem olarak yaşanan yerdir» (İctihad 1329, No. 72).

⁸¹) Rıza Tevfik: Tazelenmiş eski bir mesele (İctihad 1334, No. 104, s. 61-67).

⁸²) Celâl Nuri, Mondros Mütarekesini müteakip Türkçülerin liderleri Ziya Gökalp için şu acı fikirleri serdetmişti: «Kalem hususunda bir *Servantes* olmalı ki bu enmuzeci tasavvur etsin... İşte Gökalp'in dimağında hasıl olan bir itihap, ziyaseten ve içtimaen sarı bir şekil almış, Şeref Efendi Sokağını, oradan Mahmudiye caddesini, Bâbüâliyi boylamış, bütün ensiceî hükümet ve Devleti tahrip etmiş ve, gariptir! Talât Paşanın dimağında patlağını vermiştir... Tecennün etmek herkesin hakkı sarıhidir. Fakat bir malûlün nazariyatını üssü hükümet ittihaz etmeye Talât Paşanın cendan hakkı yoktur!... Düşününüz: Konstantinilyenin mukadderatı mevzubahs oluyor da muhterem ve muvakkar hastamız bizi vasatî Asya çöllerinde seraplarla oyuyor... Hiç bir devleti haziranın tarihi ahirinde böyle sarı bir cinnet nümunesine tesadüf edilmemiştir... Gökalp'in yazılarını okuduğum vakit mantık namına haya ediyorum» (Âtî 1334, No. 385: Gökalp, Başmakale) - Abdülfeyyaz Tevfik: Millî terbiyemiz nerede karar kılacak. (Servetifünun 1919, No. 1433), s. 39: «sun'î terbiyeler mi yapmadık? Hurafeler mi uydurmağa yeltenmedik? Karakurumlara rücu etmeyi mi düşünmedik? Gayretli bir numara daha ileri götürseydik Sefine-i Nuh'a bile girecek, millî menşeimize ait bayrağı Ararat tepesine dikecektik...»

⁸³) Celâl Nuri: Tarih-i Tedenniyat-ı Osmanîye, s. 216.

Milli iktisadın dahi teşekkül etmediği bir memlekette, Celâl Nuri, belki de bundan bahse lüzum görmemektedir. Bununla beraber aynı müellif, din ve milliyet hislerinden sonra, içtimâî rabıtalara enternasyonalizm veya sosyalizm tarafından teşkil edilebileceğini söylemektedir⁷⁷. Şu halde milli Devlet, Celâl Nuri indinde, son olarak varılmış bir nokta, bir nihayet değil, bir tekâmül safhasıdır. Bununla beraber sosyalizmin kuvveti Avrupa-da görülmekte, sağ fırkalar «her yerde, artık ihtiyarlanmış sönmüş, akamete duçar olmuş» bulunmakta, hükûmeti sol fırkalara teslim etmektedirler. Zaten İslâmiyet ile sosyalizm arasında benzerlikler yok değildir⁷⁸.

Rıza Tevfik, sosyalizmi Osmanlı İmparatorluğu dahilinde hakikî bir mesele addetmemektedir. Avrupada «hakikî» bir dâva olarak görünen sosyalizm, bizde ismi, bahsi mevcut fakat hakikatı olmıyan bir mevhumedir. Osmanlı içtimâî hayatı bu kabil bir âmilin fiili tesirinden uzaktır, bir kere münkeşif sanayie malik değildir. Eğer, sosyalizmin gerektirdiği teknik ve iktisad bizde mevcut olsaydı, bu ceryan içtimâî hayat içinde fiili bir role sahip olabilirdi⁷⁹.

Garpçılara göre, sosyalizmin bahis mevzuu edilmesi fiilen ve ilmen imkânsızdır. Fakat, bir gün şartları nispetinde tahakkuk ederse, belki kıymet hükmünü o zaman vereceklerdir. Bununla beraber, millete atfettikleri önem ve dinî görüşlerinin kendilerini Garp anlayışında müfrit bir sosyalizme yanaştırmıyacağı bedihidir.

c — *Garpçuların, Garpçılara karşı durumları (Şimeî Husumet veya Şimeî Muhabbet)*: Osmanlılık kadrosu içinde, içtimâî rabıtalara belirtmeğe savaştığımız fikirlerle izah eden Garpçılar arasında, beklenilmedik, mühim bir mesele baş göstermiş ve bu bakımdan aynı cephe mensupları arasında büyük bir polemik açılmıştır.

Garpçı ceryana fikirleriyle hayli hususiyetler katmış olan Celâl Nuri'nin, İslâmcı veçhesi, sanki yavaş yavaş böyle bir hâdisenin infilâkını haber vermektedir. Fakat, cemiyeti sarsmakla beraber aklını başına getiren Balkan Harbini müteakip, Celâl Nuri'nin tefekkürüne, üslûbuna hâkim olmağa başlayan şiddet ve galeyan birden İctihad sütunlarında patlak vermiştir: *şimeî husumet*.

Ekanimi selâseden bahseden, heyecanlı Celâl Nuri, memleketin dertleri arasında, ötedenberi teklif ettiği yükselme ve kurtulma çarelerine,

⁷⁷) Aynı eser, s: 318 - İttihadı İslâm, s. 287-291.

⁷⁸) İttihadı İslâm, s. 287, 290-291, 341 - Tarih-i İstikbal, Mesallî İctimaiye, III. s. 30 ve müt.

⁷⁹) Rıza Tevfik: Mesallî-i Hakikiye (İctihad 1329, No. 3-92, s. 2050).

bundan böyle bir düşmanlık hissini de ilâve etmektedir. Fakat kime karşı düşmanlık? Âdaya, ecnebilere karşı... Prensip şudur: «Kalbinde âdaya karşı intifa nâpezir bir husumet beslemiyen millet, esarete namzetliğini kurmuş demektir». Muhakkak ki, her şeyin fevkinde bir insanlık ideali mevcuttur, ve her türlü dinî ve milli emeller üstündedir. Fakat bu hissin ulviyeti nazarîdir. Kendileriyle temas halinde bulunulan, beraber yaşamak icap eden kimseler bu hisse sahip değil iseler, «uhuvveti fevkalmilel nazariyesini» her gün istihkar etmekte iseler, bu beşere suikasd (crime de lèse humanité) teşkil eder. Böyle kimselerle nasıl dostluk idame edilebilir? Bunlara karşı beslenebilecek tek hissin muhtelif fakat müteradif isimleri vardır: husumet, adavet, kin, intikam, düşmanlık lâfızları. Netice: «sizden olmıyanlara alelînfirad ecanibe hasım olunuz!», bu düşmanlık sırasında açık, sırasında gizli olabilir, fakat muhakkak surette gönülleri tutuşturmalıdır. Celâl Nuri, inhitat sebeplerimize de bir yenisini ilâve etmektedir: 1293 Harbinden sonra, İkinci Meşrutiyet insanlarından evvelki nesil, «mütenebbih olup ta», kendisine düşman kesilenlere karşı düşmanlık fikrini (şimei husumeti), intikam ve kin fikrini besleseydi, şu son felâketlere (Balkan hezimetine) maruz kalmıyacaktık.

Şu halde bu kin ve intikam hissi, İmparatorluğu kurtarabilir. Kaldı ki İslâmın bütün muzafferiyetleri Peygamberin «âdaya karşı en büyük hissi husumet ve nefretle mütehasşis» bulunmasından doğmuş, devam etmiş değil midir? Bu tarih dönümünde, Osmanlılar bütün kuvvetlerini kine vermezlerse istikbal onlara esaret zincirleri, darağaçları, zindanlar hazırlıyacaktır. Unutulmaması gereken tek husus, bütün dünyanın düşmanımız olduğudur. Bu kin ve husumet nasıl tatbik edilecektir? Sadece kalbî mi kalacaktır? İşaret edildiği gibi sırf derunî kalmıyacak olan bu intikam hissi yani «şimei husumet» icabında harp te olabilir, ve asıl en mühimmi iktisadî de olabilir. Bu takdirde yıkıcı ve yapıcı cephelere sahiptir. Osmanlıların boykotajı pasif ve menfi bir direnmedir, fakat aynı Osmanlıların iktisadî «irtikaları», ecnebilere müstağni kalacak derecede ticarî kalkınma, husumet fikrinin «incilâsı» demektir. Celâl Nuri ümidvardır: «Memleket inhitat-zede değildir», Türkün ruhunda irade ve kuvvet sönmemiştir. Eğer bir inhitat devrinde olsaydık Enverler gibi kahramanlar «sahneî celâdete çıkmazdı». Hızlı kalkınma, kurtuluş, husumet fikrinin bilenmesiyle ve her an taze kalmasıyla olur¹⁰⁰. Bu fikirler, İçtihad cephesinde büyük bir kaynaşma tevliid etmiş, ilk reaksiyonu Doktor Abdullah Cevdet göstermiştir.

¹⁰⁰) Celâl Nuri: Şime-i Husumet (İçtihad 1329, No. 88, s. 1949-1950).

Dr. Abdullah Cevdet'e nazaran muhabbet husumetten daha feyizli ve daha devamlıdır. Şimeî husumet yerine, şimeî muhabbet lâzımdır, çünkü Osmanlıların başına musallat olan bütün belâlar husumet kültürüne sahip olmak yüzünden gelmişlerdir. Bu husumet evvelâ din dolayısıyla doğmuş, dinî husumet siyasi ve kültürel plâna intikal ettirilmiş ve bir gün Osmanlıları Avrupaya düşman etmiştir. Avrupaya husumetin faydası nedir? Evvelâ, Avrupa ile aramızdaki münasebet kuvvetli ile zayıf münasebetidir. Avrupa bizim hocamız, hattâ mürebbimiz olduğuna göre, Avrupaya husumet demek ilim ve terakkiye, maddî ve mânevî kuvvete düşmanlık göstermektir. Bu medeniyete hasım olduğumuzu kabul etsek, bir ikinci medeniyet daha olmadığı için kime dostluk gösterilecektir? Kuvvete karşı düşmanlığın faydası nedir? Nihayet kavinin zaten haklı olmağa ihtiyacı yoktur.

Celâl Nuri'nin fikirlerini bu yıkıcı cephesiyle karşılayan Abdullah Cevdet, «şimeî muhabbet» i kabul etmektedir: düşman dışarıda değil, içtedir. Asıl hasmımız dünya değildir, «bizim hasm-ı cânımız kendi ataletimiz, kendi cehaletimiz, kendi fakirliğimiz, taassubumuz, göreneğe körcesine bağlanmamızdır». Avrupanın bizi uyandırmak için vurduğu tokatlar henüz kâfi değil midir? Bizim kabahatimiz, husumetlerimizi şimdiye kadar hakiki hasmımızın bulunmadığı yerlere tevcih etmiş olmamızdır. *Avrupayı gülü ve dikenini ile sevmeye ve Garplılaşmaya mecburuz.* Kendi kendimize, bizi başka milletlere nazaran alçak duruma düşüren sebeplere ilânı harp etmeliyiz¹⁰¹.

Garpcı cephede başlayan bu mücadele, fikir âlemini kaplamış, lehdar ve aleyhdarlar belirtilmiştir. Celâl Nuri aleyhdarlarının tezleri Abdullah Cevdet görüşüne tamamen tetabuk etmektedir. «Şimeî husumet»e aleyhdar bulunanların fikirleri şöyle hulâsa edilebilir: İmparatorluk kapalı bir cemiyet olarak kalamaz, her şeyi Avrupadan beklediğine göre, muhtaç olduğumuz kıt'adan yüz çevirmemiz kadar gülünç ne olabilir? Bu, altı asırdanberi mevcut bir şovinizmi andırmaktadır. Millî hislere kıymet vermekle beraber Garplılaşmak muhakkak surette lâzımdır¹⁰².

¹⁰¹ Abdullah Cevdet: Şimeî Muhabbet (İctihad 1329, No. 89, s. 1980-1984).

¹⁰² Bu iki makale üzerine Server Bedî (İlhamî Safa) bu mevzuda bir anket tertip etmiş ve cevapları, kendi görüşüyle beraber, «Zavallı Celâl Nuri Bey» başlıklı bir broşürde toplamıştır. Muhtelif şahsiyetlerin cevapları hulâsaten şunlardır:

Dr. Rıza Tevfik: Kapalı cemiyet kalamıyacağımız için Garba muhtacız ve yaşamak istemeliyiz (s. 3-4).

Fehime Nüşet: Gerilik sebeplerine karşı mücadele gerektir (s. 5).

Bu durum üzerine İctihad'a karşı istiklâlini ilân eden Celâl Nuri, cevaplarını Abdullah Cevdet'in mânevî ölümünü bildiren bir risale¹⁰³de derlemiştir: Devletin inhitatına «imankâr» olanlar hakkında hiç bir harekete geçmemek kadar büyük zaaf tasavvur edilemez. İsevi bir tevekkül bizi kurtarmak hususunda kâfi gelmiyecektir. Osmanlı Devletinin bütün zaaf-larını sistematize eden «Mukadderat-ı Tarihiye» yi kari'lerine hararetle tavsiye eden Abdullah Cevdet, Balkan fecayitini ne kadar çabuk unutmaktadır. Husumet, düşmanlara, «aleyhimizdeki Avrupaya» dır. Hasm-ı câ-nımız ataletimiz ve cehaletimiz olabilir, öyledir de, fakat Yunan, Sırp, Bulgar, İtalyan, İttifak ve İtilâf-ı Müsellese onlar kadar ve onlardan daha fazla hasmımızdır. Avrupa bizim teknik - âliyet bakımından hocamızdır. Mâneviyat ve ahlâkiyat bakımından hocalığı ve ileriliği asla kabul edilemez, bu hakikatı Dr. Gustave Lebon dahi tebarüz ettirmektedir. Avrupa medeniyetini kabul etmekle beraber, mahzur ve «dikenleri» asla ithal edilemez¹⁰⁴.

Ahmed Refik: Böyle bir husumet kabul edilemez, Celâl Nuri Bey lâtife etmektedir (s. 6).

Celâl Sahir: Eski Türk an'anelerini, dinî ve millî prensiplerini muhafaza şartıyla Garphlaşmak icap eder. Vatanını seven bir Türkün bu derece iptidal bir düşünceye sahip olmaması lâzımdır (s. 6).

Fazıl Ahmed: Altı asırlık şovinizmin fena neticeleri görüldüğü halde hâlâ devamı gariptir, Bu fikir perişan memleketi kurtaramaz (s. 7-8).

Faik Sabri: Avrupa husumetli kalbimde yer edemez. Ancak muhabbet tavsiyesi Garp seviyesine ulaştırabilir. (s.8-9).

Raif Necdet: Celâl Nuri Bey taassup heykeline reveranslar yapmaktadır (s. 9).

Ali Suad: Şimel husumet pek çok kişiyi cezbeder, fakat maksadı temin etmez (s. 10).

Ali Kâmi: Husumetin makul ciheti şâyânı kabuldür (Bulgarlara husumet gibi), fakat hissiyatı kaplamamak icap eder (s. 10-12).

Nüşet Sabit: Celâl Nuri Beyin fikrine itimad edilemez (s. 13).

Server Bedi: Avrupayı kesip doğramak en aşağı tabakanın dimağıdır, bu bir cinayet-i fikriyedir (s. 15, 20).

Muallim İhsan Serif: Düşman içimizdedir, açık konuşmak ve hakikate istinad etmek lâzımdır (s. 7).

¹⁰³ Celâl Nuri: Müslümanlara, Türklere hakaret, düşmanlara riayet ve muhabbet, 1332, s. 3: «Doktor Abdullah Cevdet Bey öldü. Filhakika «İctihad» sahibi irtihali dâri «fenâ» etti», s. 7: «Filvaki Türkleri ve Müslümanları kaybettiyse de kulüb-ü âdayı, efkâr-ı nasrarâyı celp etti!»

¹⁰⁴ Aynı eser, s. 8, 14-15, 18-20, 23.

Celâl Nuri'nin bulduğu taraftarlar arasında Süleyman Nazif ön plâni işgal etmektedir: Felâketlerden kurtulmak için mazlûm millet tarafından ittihaz edilecek ciddi tedbirler arasında «gayız ve kin» e büyük bir yer vermek gerek. Celâl Nuri Beyin kasedettiği âda Ortaçağ enkazını ve kinini yirminci asra nakletmek istiyen Avrupanın görüşleridir. İslâmî kaideler bir tarafa bırakılsın, fakat düşmana af ve şefkat telkin eden İncil âyetlerinden bile Avrupa Müslümanlar hakkında imha ve katil nazariyeleri istihraç etmiştir¹⁰⁵.

Abdullah Cevdet, bu mektuba verdiği cevapta, ancak kuvvetli olduğumuz takdirde bugünkü düşmanlarımızın dost olacaklarını bildirmekte ve münakaşa bu suretle kapanmaktadır¹⁰⁶. Muhakkak olan, ecnebilere karşı (Osmanlı İmparatorluğunu vücuda getiren unsurlara ve gayri Müslimlere karşı değil) takip olunacak psikolojik muamele hususunda İctihad cephesinde vukubulan çatlaktır. Bu itizal, Garphlaşma usullerine de tesir icra etmiştir.

3 — *Garpcılık ve İslâmcılık (İttihadı İslâm ve Din meseleleri)*: Meşrutiyet tefekkürü diğer bir ceryanın daha tesiri altındadır. Garpcılar, hareket tarzlarını milliyetçiler (Türkçüler) karşısında tasrih ettikten sonra İslâmcılarla hesaplaşmak mecburiyetini duymuşlar ve ilk taarruza bizzat geçmişlerdir.

10 Temmuz inkılâbından çok önce, İmparatorluğa medeniyet nurunu vermek, Garp kültür ve ilmini Osmanlı Devletine ithal etmek, Avrupanın içtimai ve iktisadi refahından Osmanlı hayatını müstefid kılmak isteyen Garpcılar, İslâmcı telâkkiler karşısında asıl mücadele ateşini duymuşlardır.

İslâmcı görüşler iki hususiyet taşımaktadır: milliyet asrı denilen asırda, din bağları gevşemiş, İslâmiyet rabitalarının bu suretle bollaşması

¹⁰⁵) Süleyman Nazif'in Selim Sâkit imzasıyla Abdullah Cevdet'e gönderdiği mektup. Bk. Selim Sâkit: *Elcezire Mektupları*: I Husumet mi, muhabbet mi? (İctihad 1330, No. 96), s. 2154-2155. - Bu mektup Süleyman Nazif'in *Batarya ile Ates* başlıklı eserinde neşredilmiştir (1335 İstanbul, s. 165-175). Eserin kapağındaki şu meshur vecizenin mânası yukarıki izahlarla daha iyi anlaşımaktadır: «İrkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan ferd ve akvamın hiç birini unutma Türkoğlu!... Unutma... ve affetme!...»

¹⁰⁶) İctihad 1330, No. 96, Selim Sâkit imzalı yazıya cevaptan, s. 2157: «Hasmımıza hasmolalım. Fakat koyun olarak kurda husumet simesi beslemekten ne çıkar? Biz koyunlar evvelâ kurtlardan daha dişli ve daha işli bir kurt olalım. Kurtları bize dost görmekte tehhür etmeyiz. Bal kabağının Krup güllesiyle çarpışmak dâvası tatlı fakat boş bir hülyadır.»

insanları birbirinden ayırmış, İslâmî esaslarda görülen tedenni Devletin de inhitatını vücuda getirmiştir. Şu halde, inhitattan kurtulmak için İslâmî bağların kuvvetlenmesi, Müslümanların Hıristiyan unsurlar ve Devletler karşısında azametlerini istirdat etmeleri lâzımdır. İkinci hususiyete gelince, bu İslâmî ihya siyasetinin yalnız Osmanlı İmparatorluğu Müslümanları tarafından değil, bütün âlem-i İslâmın birleşmesiyle (İttihad-ı İslâm) Devletlerarası vâsi bir şekil almâsı lâzımdır.

Kısaca belirtilen bu iki hususiyet, din ve cemiyet problemi karşısında Garpçuların aldıkları tavır nasıl izah edilebilir?

a — *İttihad-ı İslâm*: Garpçılar, Osmanlı formülüne sadık kalmakla beraber, bir cemiyette dinin rolünü, hele İslâmiyetin büyük fonksiyonunu kabul eden kimselerdir. Fakat İslâmlık bir tereddü unsur, İttihad-ı İslâm da bir taassup eseri olmayacaktır. İttihad-ı İslâm bilâkis Türk ve Arab kavimlerini mahallî idarelere müstenit bir rejim altında, milletten üstün bir rabita ile yekdiğerine bağliyacak kudreti haizdir. Kaldı ki İttihadı İslâm, Osmanlılık politikasına münafi de değildir, binaenaleyh tahakkuk ettirilmelidir. Bugün Avrupanın tazyiki ve istihkarı İslâmlar arasında birleşme aksülâmellerini kuvvetlendirecektir, bu bakımdan hayırlı bir cephesi de mevcuttur. Zaten bu ittihadı vücut verecek müesseseler de vardır.

Celâl Nuri, Garpçılar arasında İslâmî görüşlere ve ittihadı en fazla yer ve hak veren bir mütefekkir olmakla beraber, daha fazla siyasi cephe ile uğraşmakta, ve menkulâtın, hurafeden kurtarılmış Avrupa karşısında kuvvetini hissettirecek büyük bir İslâm vahdetinin kurulmasını iştiyakla kabul etmektedir. Celâl Nuri'nin tekrar tekrar ve ısrarla kaydettiğine göre, İslâm «ne ahlâkan, ne de siyaseten tereddü etmiş değildir». İttihadı İslâm bir Devlet, bir İmparatorluk mudur? İttihadı İslâm her şeyden evvel beynelmilel bir kardeşlik, vâsi, umumî (hususî milliyetler fevkinde) ve mânevî bir milliyettir. İslâm bundan on üç asır evvel, bugünkü sosyalizm ve müterakki doktrinler gibi, «milliyeti hususîye» fikrini reddederek, umumî bir milliyet, beynelmileliyet fikri getirmişti. İttihadı İslâm, Müslümanları uyandıracak ve terbiye edecek, aralarındaki uhuvveti daima muhafaza edecektir. Himaye altındaki İslâm kütlelerinin böyle bir ittihadı iltihakta menfaatleri çoktur³⁰⁰. Celâl Nuri'nin İslâmcılara yaklaşan bir Garpçı - İslâmcı oluşu ve modern tarihçi göziyle İslâmî meseleleri tetkiki

³⁰⁰) Celâl Nuri, bu fikirlerini muhtelif eserlerinde müdafaa etmektedir. Bilhassa Bk. İttihadı İslâm, s. 333-343. - Sâti: Türkistan felâketzedegânı menfaatine olmak üzere Kırım Talebe Cemiyeti tarafından verilen konferans, 1327, s. 53 - Kılıçzade Hakkı: Azadamard Gazetesi Sermuharrirliğine (İctihad 1329, No. 70, s. 1540).

İslâmcılar arasında aksülâmeller tevlit etmiş değildir. Celâl Nuri, milliyet aşırında bulunduğumuzu, modern Devlet vatandaşlarını birleştiren rabitanın milliyet hissi olduğunu kabul etmektedir. Fakat, muasır doktrinler, tedricen milliyet rabitasını, milliyet üstü bir rabıtaya terketmektedirler, milletlerarası kardeşlik fikirleri yeşermektedir. İslâm bu fikri, bu uhuvvet beynelmileli asırlarca evvel tahakkuk ettirmekle muasır doktrinlere cidden pişdarlık etmiştir.

b — *Hurafe ve softalık düşmanlığı*: İslâmcı cephe, ulema sınıfı ve Bâb-ı Meşihat mensuplarını aksülâmele sevkeden Garpçıların hurafe, sahte dervişlik ve softalıkla, irtica ile mücadeleleri olmuştur. Bu irtica düşmanlığının bayraktarlığını da İçtihad sayfalarında Kılıç Zade Hakkı deruhde etmiştir. Filhakika, fikrî esasları kısmen belirtilen, Garpçı, müesseseleri halk ruhuna müstenid bir Devlette hurafelerin yeri olamaz, bu Devlet içinde her münevver bâtil itikatlarla mücadele etmelidir.

Bu noktada, İçtihadın doktrinini kanaatimizce en iyi izhar eden bir hâdiseyi zikretmek lâzımdır. Balkan Harbinde galibiyet temini için, Bâbı Meşihat bütün mekteplere bir dua göndermiş ve talebeye 4444 kere okutulmasını tamim etmişti. Küçük bir mektep talebesinin¹⁹⁸ götürdüğü bu dua neşredilerek altına *İçtihad'ın içtihadı* ilâve edilmiştir: «Dua kalbi Allahına rapteden bir ve heyecanın ifadesidir...» Türk çocuklarının değil büyüklelerinin de mânasını anlamadıkları bu duayı Bulgarlar etmiştir: senelerce çalışmışlar, ırklarını muhafaza etmişler, teşkilâtı kâğıt üzerinde değil bizzat ve fiilen vücuda getirmişlerdir. Dua vatana, hürriyete, memleketin yüksek istikbaline inanmak ve iman etmektir. Anadolu hasta iken, Anadolu inlerken bu duanın faydası münakaşa edilebilir¹⁹⁹.

İşte İçtihad'ın duaya verdiği bu mâna, doktrinini ve ulemanın softa takımile mücadele programını izah ediyordu. Bu yolda mücahid olarak, işaret ettiğimiz veçhile, Kılıç Zade Hakkı'yı görmekteyiz. Kılıç Zade, İçtihad ve Garpçılar namına «*sahte softalığa ve dervişliğe ilânı harp*» etmektedir. Meşrutiyet tefekküründe, Bâbı Meşihata karşı açılan bu muharebede hür fikirler büyük ve ateşin bir hitabetle izhar edilmekte idi. Softa ve Şeyhlere «*ilânı harp... artık farzolmuştur*». Bedr Gazvesi «*hak ile bâtili nasıl tefrik ettiyse*», bu cihad da nur ile zulmeti tefrik edecektir. Softa ve softalığın zararları hayli yekûn tutmaktadır: a - Memleket ilmi, sınaî ve içtimai terakkiyattan mahrum kalmış, irfanını mahvedenler ahlâkını da zaafa duçar kılmışlardır; b - Bu kimselerin fikirlerini değiştirmedikçe

¹⁹⁸) Bizzat Peyami Safadır. Bk. Türk İnkılâbına Bakışlar, s. 24-25,

¹⁹⁹) Meşihata Celilenin tamim ettiği dua (İçtihad 1328, No. 54, s. 1221).

memleket için hayır ummaya imkân yoktur; c - Fikirlerinde tebeddül imkânsız olduğuna göre (zira istidat yoktur) bu mektebi ref'etmek lâzımdır. Bu üç maddelik aksiyon programının tekniği ne olacaktır? Söz, delil ve fiil ile halkı, vehimlere müstenit zihniyetini, «muhafazakârlık ve atalet cenderesini parçalıyarak», Garpçuların pek sevdikleri tâbir ile, *nura kavuşturmak*. Bugün Avrupadan bu sebeple tardedilen Osmanlı İmparatorluğu, yarın dünya yüzünden kaldırılabilir¹⁰⁹. Ülema sınıfı, İslâma karşı borçlu olduğu vazifenin ifasını istiyorsa, memleketi hurafelerden kurtarmalıdır, o memleket ki karanlıklarda mütemadiyen emeklemiştir. Dâbı Meşihatın «Akvam-üs-Seyr» gibi hurafat ile dolu kitaplar karalıyabilecek elemanlara sahip olması, insanı Anadolu medreseleri hakkında kara düşüncelere sevketmektedir. Halbuki dinimizi, tarih ve zihniyetimizi hurafelerden «tathir zamanı çoktan gelmiş» ve geçmiştir¹¹⁰. Bu fikirlerden kolayca anlaşılacağı gibi İslâmiyette bir reform lâzımdır, hocalar Müslümanların cihad için sarfettikleri emeklerin «binde birini» dahi sarfetmemişlerdir¹¹¹. İslâm unsurunun mahvolmaması için bu reform şarttır¹¹². *Softalar için gaye dindir, fakat Garpçılar için asıl olan insanlığın umumî kemal ve refahıdır, bu idealin tahakkuku için din bir gaye değil vasıta, dünyanın âhiret kadar ehemmiyeti vardır*¹¹³. Garpçılar «faziletten binasib cahil ve sahte softalara» harp ilân etmişlerdir, çünkü hakiki İslâm «düşmanları Balkanlarda veya Avrupada değil, memleket içinde medreselerde, Bâbı Meşihattaki kafalardadır»; yanılmamak gerek: Garpçılar dinlerin ekmeli olan İslâmiyeti kaldırıp başka bir din kabul etmek gayesini gütmektedirler. Asıl maksat İslâmiyeti de kurtarmaktır. Çünkü İslâm hiç bir şeye malik değildir, her şeyi kaybetmiştir, kalkınmak ve yaşamak için Avrupaya muhtaçtır¹¹⁴. Hâdiselerin doğurduğu bir ihtiyaç halinde İttihadı

¹⁰⁹) Kılıçzade Hakkı: Sahte softalığa ve dervişliğe ilâm harp (İctihad 1329, No. 58, s. 1277-1282) - Kılıçzade Hakkı: Dervişlik, softalık meselesi (İctihad 1329, No. 62, s. 1349-1352).

¹¹⁰) Kılıçzade Hakkı: Akvamüsseyr (İctihad 1329, s. 1435-1439). (Bu başlığı taşıyan eser münasebetiyle yazılmıştır. Bk. Düzceli Yusuf Suad: Akvam-üs-Seyr, İstanbul 1327, Cildi Evvel).

¹¹¹) Kılıçzade Hakkı: Müslümanlık ve Hıristiyanlık (İctihad 1928, No. 67, s. 1482).

¹¹²) Kılıçzade Hakkı: Son cevap, 1331, s. 16: «Meselâ beşeriyetin icimal hazırı karşısında İslâm unsurunun mahvolmaması ve anasını saire ile rekabet edebilmesi için namaz ve oruç gibi ferâiz hakkında bazı yeni icthadata mutlaka muhtacız».

¹¹³) Aynı eser, s. 48, 52.

¹¹⁴) Aynı eser, s. 54: «Hattâ o (İslâm), hakiki diniyesini bile öğrenmek için Avrupaya müftekirdir. Zira tetkikatı amikaya müsteniden yazılmış kitaplar ancak

İslâm, bir kaç asır sonra da olsa (insaniyet ebedî olduğu için müddetin uzunluğunda mahzur yoktur) teessüs edecek, ve Avrupalı silâhiyle de, parasiyle de buna mâni olamayacaktır¹¹⁶. Kılıçzade, Garpçılar namına şu prensibin vaz'ını bilhassa ısrarla istemektedir: Dinler, âciz beşeriyetin vicdanında hissettiği açlığı ve boşluğu doldurmak ve içtimai hayatta bir istikamete sahip kılınmak için Peygamberler tarafından vaz'edilen mukaddes kanunlardan ibarettir. Bu kanunlara ait hususlar zamanla değişebilir. Fakat her halde, *insanlar din için değil, din insanlar için vazedilmiştir*¹¹⁷.

Polemiklerle açıklanan bu doktrin, Garpçılar tarafından «Pek uyanık bir uyku» da maddeler haline konulmuştur. Bu kısmî programın muhtelif maddeleri menkulât, hurafat ve softalıktan kurtuluşu ifade etmektedirler¹¹⁸.

V — Garpçılığın siyasi sahaya inikâsına dair bazı misaller

Ana hatları ile ve kısaca tahliline teşebbüs ettiğimiz Garpçılığın sentetik bir hulâsasını yapmadan evvel, Devlet idaresi ve mevzuat bakımından bazı misaller aramak arzusundayız. Filhakika, İctihad muharrirlerinin verdikleri nüanslara tam mânasiyle sahip olmamakla beraber Garpli hılaşma ceryanı 10 Temmuz Hareketinin ilk günlerinde tahakkuk ettirileceği belirtilmiş bahtiyar kaidelerden biridir. Netekim ilk Meşrutiyet kabinelerinden birinin Nafia Nazırı, programını âdeta «İctihad» Garpçılığı ile ifade etmiştir¹¹⁹.

oranın kitaphanelerinde bulunabilir», s. 55: «Biz muarızlarımızı ikaz için yine insanlar gibi bağıracacağız ve diyeceğiz ki: Hey kör hafız! Değneği iyi kullan; önünde ucurum var. Gittiğin yol eski yol değildir».

¹¹⁶) Kılıçzade Hakkı: Azadamard gazetesi sermuharrirliğine (İctihad 1329, No. 70, s. 1540).

¹¹⁷) Son cevap, s. 62-63, 64. s. 64: «Ahiret için on dört asırdanberi söyleniyor, artık kâfidir. Bundan sonra dünya için söylenmelidir. Zira Müslümanlar hayallere değil hakikatlere muhtacırlar».

¹¹⁸) I. H.: Pek Uyanık bir Uyku, madde 2, 3, 4, 5 (İctihad 1328, No. 55, s. 1326-1328). Madde 6, 7, 8, 12, 14, 17 (İctihad 1328, No. 57, s. 1271-1274).

¹¹⁹) Sabah 1324, No. 6791, Nafia Nazırı ile mülakat, s. 2: «Devletî Osmaniye simdiye kadar hall istirahatte idi. Bizde devri cedid denilince mevhum, meskûk bir sey imis gibi korkulurdu. Şarkın her taraftan başka bir halde kalması lâzım olduğu zannedilirdi. Yeni programımız mucibince Garbi Avrupanın en iyi seylerini memleketimizde kabul ve tatbik edeceğiz».

Bu hususta verilecek diğerk bir misal de 1911 de Londra'da toplanan «Telifi Uruk Kongresi» hakkındadır. Kongreye Osmanlı murahhası olarak iştirak eden «Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Said Bey» in bilhassa «Garp medeniyetinin Türkiye üzerine icra ettiği tesirattan» bahsedeceği matbuatta belirtilmekte idi. Kongrede Şark ve Garp meseleleri ele alınacak, Türkiye ve İran taraflarından temsil edilen Şark kavimleri, istibdat boyunduruğunu kırıp Garplılaşma temayülâtı gösterdikleri andan itibaren «Garp medeniyetinin ne gibi noktalarda ve ne gibi şeraite bağı olarak nakl ve tatbik edileceğı meselesi» üzerinde duracaklardır. Kongreye verilen raporlarda, bilhassa Şark Devletleri tarafından kabul edilen Kanunu Esasiler bahis mevzuu edilmektedir. Zira «bir Devlete hâs Meşrutiyeti İdare maksadı temin etmez, bu bir elbise değıştirmekten her halde daha muğlâk bir harekettir». Aynı raporlarda, Şark uzvi hayatının, zati hassalarını kaybetmeksizin, yabancı unsurlarla ne dereceye kadar ünsiyet edeceği meselesi de kurcalanmıştır. Kongre, bir ırk veya milleti kendine has tefekküründen, ihtisas ve irade tarzlarından mahrum etmenin kabil olacağı kaziyesini terketmiştir¹²⁹.

VI — Garpçılık ceryanının ana hatlarına toplu bir bakış

Garpçılık, Meşrutiyetten evvel, bu siyasi hareketin «grundnorm»unda mündemiç, geniş, âdeta müttefikân kabul edilmiş bir ceryan halinde gözükmektedir. Bu itibarla Meşrutiyetle yaşıt veya bu hareketin mahsulü değıldir.

Garpçılık ceryanı Meşrutiyetin ilânile beraber, «İctihad» mecmuası ailesince daha fazla sarahat ve doktrinal bir mahiyet verilmiş, buna mukabil evvelki pek geniş ve umumî mânası daralmıştır.

Meşrutiyetten evvel ve sonra ceryan tabii seyrini, devrin büyük hâdisesi olan, Balkan Harbi ve hezimetini karşısında değıştirmiş, sür'atlendirilmiş ve bu tesir altında muhtelif aksülâmeller tevlit ve yeni dâvalar karşısında durumunu tavzih mecburiyetinde kalmıştır. *Türk milliyeti, Osmanlı Devletinin beka meselesi, şimei husumet veya muhabbet telâkkileri* bu harp ve hezimetin tesirlerinden addedilebilir.

1 — Garpçı ceryanın ana hatları muhtelif noktalarda toplanabilir:

a) Garpçı ceryanın gayesi, Osmanlı İmparatorluğunun, Garbın terakilerine müsteniden, kurtuluşu, itilâ ve ihyasıdır. Garpçılar yeni bir Devlet kurulmasını ileri sürmemektedirler.

b) Garpçılar, Osmanlı İmparatorluğunun düştüğü uçurumu, inhitat

¹²⁹) Tanzimat 1327, No. 10 (25 Nisan 1327): Telifi Uruk Kongresi.

tablosunu çizmektedirler. İktisadî gerilik, taassup, cehalet ve taklit Devlet bünyesini kemirmektedir. Memleket yaşamak korkusuna, memurluk ve istikraz illetine müptelâdır. Bu müşahede ile varılan netice ve hüküm şudur: Meşrutiyet hareketi sathî kalmış, halka (çiftçi ve köylüye, Anadolu ya) nüfuz etmemiştir.

c) Siyasî ve sathî inkılâp yanında, içtimaî ve köklü bir 10 Temmuz hareketini tahakkuk ettirmek gerek. Bu içtimaî inkılâp Garplılaşmaktır. Garp, Avrupa demektir, Avrupa ise sınaî ve içtimaî en yüksek hayata erişmiştir ve Osmanlılığa, Şarka nazaran kuvvetlidir, bir mürebbi ve mürşiddir. Osmanlı İmparatorluğu, Garptan aşağı ve geridir, Garp ile arasındaki münasebet kavi-zayıf rabıtasıdır.

d) İçtimaî inkılâp olan Garplılaşma ve Garpçılık evvelâ gerilik ve hurafelere, softalık ve sahte dervişliğe ilânı harp ve Garp hayranlığı ile başlayacaktır. Garp hayatına, en ileri ve medenî hayata koşmak, onu ictibas etmek, benimsemek, aynı zamanda Avrupanın inkılâplara ehil ve müstaid olduğumuz hususunda sarsılmış bulunan itimadını kazanmak lâzımdır. Zira, Osmanlılıkta Garplılaşma kabiliyet ve imkânları ölmemiştir.

e) Garpçılık, köle sadakati ile kopyacılık değildir. Garpçılık, radikal ıslahat demektir. Başarılması gereken içtimaî inkılâbın kıtası şudur: *İktibas edilecek müessese, hurafe ve menkulâta, taklide değil, her şeyden evvel milletin tarihi ve coğrafi şart ve zaruretlerine, anlayış seviyesine müstenit bulunacaktır.* İdareciler ve Devlet adamları kanun vazı olmaktan evvel mürşid ve mürebbidirler. Bir memleket sırf kanun vaz'ı ile terakki edemez.

f) Hukuk ıslahatı, âmme ve hususî hukuk sahalarına göre sistemleştirilecektir: Kanunların pek ileri veya hayli geri, ilmî esastan âri, menşe' ve menba' birliğinden mahrum bulunmaları çıkmazından kurtulmak için *âmme hukuku sahasında* muhtelif mevzuat ve kod ısdarı gerekecektir: Hanedanı Saltanat Kanunu, yeni bir Kanunu Esasî, Memurin, İdarei Mülk Kanunları. Ayrıca Kavanini Muvakkatenin büyük dikkat ve ihtimamla devamı mümkündür. *Hususî hukuk sahasında*, bilfarz Ticaret Kanunu yoluyla girişilen Garplılaşma gayretiyle, Mecelle irticamı bertaraf etmek, yahut da hakikî ve ciddi tâdilâta tevessül lâzımdır.

g) Osmanlılık, muhafaza edilecek Devlet şeklidir, «damarlarda hususî bir kan» vücuda getirmiştir. Osmanlı Devleti Garpçılıkla beraber üç temele müstenittir, Türkçülük ve İslâmcılık. Bu sehpanın idamesi daima mümkündür. İttihadı anasır kabili tahakkuktur, ve her üç ceryan yekdiğerine münafi değildir.

h) İslâmcılık ve İslâmiyet bir milliyeti âmmedir. Bu bakımdan hususî milliyetlerini, asır icabı, gerçekleştirmiş İslâm kavimlerinin, İttihadı

İslâm halinde siyaseten birleşmeleri bir içtimai şe'niyettir ve mukadderdir. İslâmiyet, milliyetlerden üstündür. İttihadı İslâmın tahakkuk müddeti hakkında henüz karar verilemez.

i) Türkçülük ve milliyetçilik ifrata vardırılmaması, dinî bir vecibe halinde Hilâfet ve Saltanat makamlarının tarsini şartile pekâlâ caizdir. Fartı milliyet «dört nala verem» dir, hattâ cinnet addedilebilir. Bununla beraber Türk milleti, milleti hâkime olmasa da milleti mümtazedir.

j) Din gaye değil bir umumî refah vasıtasıdır. İslâmiyetin milliyetten üstün bulunmasına rağmen, dinî kanunlar zamanın icaplarına göre tâdil edilebilir. Devleti kalkındırarak gaye, mazide değildir ve sırf dinî bir rönesansla temin ve tahakkuk ettirilemez.

k) Garpcı görüşler arasında muhtelif ayrılıklar da müşahede olunmaktadır: 1 - İlk mübâyenet garphlaşma metodu dolayısıyla doğmaktadır. Bir görüşe nazaran, Garp «gülü ve dikenini ile isticlâs edilmeli» dir. Diğer bir telâkkiye göre, hakikî değil, fakat yalnız sınaî medeniyetin iktibası mümkün addedilmektedir. 2 - Tanzimat, kopyacılık ve ikilik yaratmış sun'î ve aceleci bir hareket midir? Garpcılar bu hususta da müttefik değillerdir. Bir telâkkiye nazaran (bilfarz Celâl Nuri Bey) Tanzimat, ehliyetsizlik ve içtimai suç olan mukallitlikle itham edilmekte, başka ve «İçtihad» ça makbul bir nazariye bakımından da (Sâtı Bey) aynı hareket mutedil bir bünyeye sahip olarak benimsenmektedir. 3 - Garpcılar, «şimei muhabbet» bakımından yine ayrılmaktadırlar. Bu itizal, bilhassa garphlaşma ve iktibas metodu itibariyle garpcı cephe çatlaklar tevliit etmiştir. 4 - Diğer bir ayrılık da, İttihadı İslâm bakımından müşahede edilmektedir. Filhalka hususî milliyetlerin tâbi bulunacağı umumî bir milliyet olan İslâmlık, siyasi bir gaye haline gelmektedir. Halbuki, dinin bir hükümet ve beşerî refah vasıtası olduğu iddia edilmektedir. Bu noktadaki ayrılık, daha hafif olmakla beraber vâzıhtır. Bu ceryan mensupları arasındaki kısmî ayrılık, bizzat tefekkürlerindeki tezaad Osmanlı Devletinin kritik safhaları ve başdöndürücü hâdiseleriyle izah olunabilir.

2 — Garpcı ceryanın âmme hukuku sahasında işgal edeceği mevkii ve ulaşmak istediği prensipleri tesbit kesin olarak tayin edilemeyecektir. Her şeyden evvel bu ceryanın, Osmanlı Devletinin siyasi hayatındaki tesirlerini tayin için, İslâmcılık ve Türkçülük gibi diğer ceryanları ve bunlar yanında beliren İlmî İçtimai ekoliyle Sosyalist fikir hareketlerini de tetkik ve bu müteakıl tesirlerden örülü muhit içinde değerlendirmek lâzımdır. Aynı zamanda, Garpcılar adı verilen zümre mensuplarından ekserisi Türkçü ve İslâmcı ceryanlardan birine de iltihak etmekte bu suretle Garpcı-Türkçü, Garpcı-İslâmcı görüşler, ve sentez teşebbüslerine rastlanılmaktadır. Yine, işaret edildiği veçhile, bu zümre mensuplarının muh-

telif meselelerinde farklı görüşlere sahip bulunmaları, «Garpçılık» cereyanının bazan mevcudiyetini tehlikeye düşürecek bir keyfiyettir. Garpçı cereyanının âmme hukukumuz sahasındaki akislerini takip edebilmek hususunda karşılaşılan müşkül bir cihet de, Devlet telâkkisinde muhtelif boşlukların mevcudiyetidir, filhakika bu zümre mensupları bazı sahalarda teferruata kadar inişlerine mukabil, bir çok noktalarda kararsız ve sakittirler.

Âmme hukukumuzda, İkinci Meşrutiyet devresinin Garpçı cereyanı kaynak teşkil edebilmesi bakımından önemi haizdir. Kaynakları, gerçek ve şekli olmak üzere tasnif ettiğimiz takdirde, bu fikir cereyanında her iki kısmın evsafını müşahede etmekteyiz. Garpçı cereyan, Osmanlı camiasının fikri ve tabii unsurlarını belirtmekte, aynı zamanda kanunların milli realite ve zaruretlere dayanması itibarile, Osmanlı hukuk nizamının gerçek kaynaklara daha fazla meyletmesini bu kaynaklardan teşeuub etmesini ısrarla talep etmektedir, bu itibarla Garpçı cereyana nazaran, Osmanlı Kanun vazı teknik kanunlar yanında, bilhassa izharî mahiyetleri kuvvetli kanunlar isdar etmekle mükellef bulunacaktır. Garpçı cereyanın şekli kaynak olarak da ehemmiyeti aşikârdır. Tâli mahiyette olmakla beraber, şekli ve yazılı bir kaynak olarak ilmi içtihadların ve doktrinlerin büyük ve müessir rolünü burada hatırlamak lâzımdır. «muayyen bir devrin ve medeniyet çevresinin fikri ve manevî hüviyeti» her halde, Garpçı cereyanın gayretleriyle tebarüz etmektedir. Biz bu hususiyete Garpçılık cereyanında rastlamaktayız. Şu halde bu cereyan, âmme hukukumuzun kaynağını teşkil itibarile hakikî bir değer sahibidir¹³¹.

Garpçı cereyanın âmme hukukile ilgili görüşlerine gelince, hülâsa etmeğe çalıştığımız noktalardan da anlaşıldığına göre, bu cereyan da hilâfete müstenit Osmanlı monarşisini muhafaza isteğindedir, iktidarın intikalî kaidelerinde tadilât talep etmemekle beraber teokratik bünyesinde dinin bir umumî refah yani siyasi bir vasıta olmasını iddia bakımından, daha fazla bir lâikleşmeye mütemayil gözükmektedir. Osmanlılık ve ittihadı anasırın tahakkuku bu cereyanın da gayesidir, fakat ittihadı islâm ve ittihadı anasırın nasıl, hangi şekiller tahtında teessüs edeceği hususundaki görüşler noksanlarla malûldür. Bu şeklin bir konfederasyon veya Britanya, hattâ Avusturya siyasi camialarına benzemesi temenni olunmakta ise de, kuruluşu ve hukukî taazzuvu bakımından hemen hiç sarahate rastlanmamaktadır. İttihadı islâm ve anasırın gerçekleşmeleri halinde, Türk milletinin, Almanya konfederasyonunda Prusya'nın rolünü

¹³¹) Burada bahis mevzuu ettiğimiz kaynak meselesinden anladığımız mâna için bk. Hüseyin Nail Kubalı: Devlet Anahukuku Derstleri, 1946, s. 24 ve müt.

deruhte etmesi keyfiyeti de tamamen açıklanmış değildir. Garpçı cereyanın Devletin unsurları hakkındaki nazariyelerden hangisine iltihak ettiği de tam bir sarahat arz etmemektedir. Garpçılar, vatanın «hür ve muhterem yaşanılan», medeniyetin ilim ve irfanile yuğurulmuş bir ülke olmasını istemektedirler. Osmanlı Devleti, siyasi rüştüne henüz erişmemiş, muhtelif din, kültür ve medeniyet sahibi kavmlerden mürekkep beşeri unsurile, yıpranmış hâkimiyeti ve parçalanmış ülkesile ancak ve ancak Garbın ilmi, iktisadı, sanayii ve refah vasıtaları ile kalkınabilir. Bu Devlet içinde vatandaşın hürriyeti, yeni ve milli kaynaklara uygun bir Anayasa ile sağlanacaktır. Osmanlı monarşisinin, Garp manzumesine dühul edebilecek iktidarı haiz bulunmasına inancı her ne kadar tenkide maruz kalabilirse de, Garpçılık cereyanı modern devletin mükellefiyetlerini idrak etmiş, modern Devlet mefhumuna, kısmen de olsa, yeter bir anlayışla ulaşabilmiştir.

Tarik Z. TUNAYA

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah Cevdet	:	Hürriyetin ilanı (İctihad 1908, No. 8).
»	»	: Hemşerilerime (İctihad 1908, No. 8).
»	»	: Cinayet-i devendâm (İctihad 1909, No. 10).
»	»	: Yasamak korkusu (İctihad 1327, No. 34).
»	»	: Mercinin ademi dikkatine (İctihad 1327, No. 38).
»	»	: Kürdistan ve Ermenistan mefhumları (İctihad 1328, No. 50).
»	»	: Mesjhatı Celilenin tamim ettiği dua (İctihad 1328, No. 54).
»	»	: Mukadderatı Tarihiye karilerine (İctihad 1328, No. 56).
»	»	: Kastamonuda Kurunu Vusta (İctihad 1328, No. 58).
»	»	: Vur, fakat dinle (İctihad 1328, No. 61).
»	»	: Köylülerimiz İçin (İctihad 1328, No. 63).
»	»	: Kimin mukadderatı kimin elinde (İctihad 1329, No. 64).
»	»	: Yeni Turan (İctihad 1329, No. 72).
»	»	: Simeî Muhabbet (İctihad 1329, No. 89).

- Abdullah Cevdet : Sıhhati umumiyeye işi ve gıdısı (İctihad 1330, No. 112).
 » » : İnkılâp Şehrâyını (İctihad 1330, No. 114).
 » » : Büyük hastalık (İctihad 1330, No. 117).
 » » : Türk-İslâm ve âhireti medeniyesi (İctihad 1330, No. 121).
 » » : Seciye ve İman kudretine muhtacız (İctihad 1918, No. 129).
 » » : Üçüncü defa (1329 tarihli bu makale gayri müntesirdir ve kütüphanemizdedir).
- Abdülfeyyaz Tevfik : Millî terbiyemiz nerde karar kılacak? (Servetifünun 1919, No. 1433).
- Ahmed Muhtar : Ân-ı hatr (İkdam 1328, No. 5713).
 » » : Ya garphılaşırız, ya mahvoluruz! (İkdam 1328, No. 5716).
 » » : Carei halâs (İkdam 1338, No. 5719).
- Ali Kâmi : Vâlliler ve İstikbali millet (İctihad 1329, No. 65).
- Ali Kemal : Avrupadan Asyaya (İkdam 1328, No. 5698 başmakale).
- A. Ziver : Payitahtın nakli meselesi (İstanbul 1329).
- Basgıl (Ali Fuad) : Ana Hukuk Dersleri, cild I, fasıkül I (İstanbul 1948).
- Celâl Nuri : Havaic-i kanuniye (İctihad 1328, No. 56).
 » » : Hanedan-ı saltanat kanunu (İctihad 1328, No. 57).
 Celâl Nuri : Memurin kanunu (İctihad 1329, No. 58).
 » » : Mecelle Meselesi (İctihad 1329, No. 64).
 » » : Şimeî husumet (İctihad 1329, No. 88).
 » » : Havaic-i Kanuniyemiz (İstanbul 1331).
 » » : Tarih-i Tedenniyatı Osmanîye - Mukadderatı Tarihiye (İstanbul 1331).
 » » : İttihad-ı İslâm (İstanbul 1331).
 » » : Tarih-i İstikbal: I, Mesallî fikriye (İstanbul 1331).
 » » : Tarih-i İstikbal: II, Mesallî Siyasiye (İstanbul 1332).
 » » : Tarih-i İstikbal: III, Mesallî İctimaiye (İstanbul 1332).
 » » : Müslümanlara, Türklere hakaret, Düşmanlara riayet ve muhabbet (İstanbul 1332).
 » » : İttihadı İslâm ve Almanya (İstanbul 1333).
 » » : Gökâlp (Âtı 1334, No. 385, başmakale).
 » » : Coğrafıyay-ı tarihi, Mülkü Rûm (İstanbul 1914).
 » » : Rum ve Bizans (İstanbul 1917).
- Cenap Şehabeddin : (Bk. Celâl Nuri, Tarih-i Tedenniyatı Osmanîye - Mukadderatı Tarihiye, eserine yazdığı takriz).
- Halid Fahri : İzmirde ne gördüm? (İctihad 1329, No. 66).
- Haydar Kemal : Tarih-i İstikbal münasebetle Celâl Nuri Bey (İstanbul 1331).

- H. Ş. : Heyeti İctimaliyel Osmaniyel (İctihad 1329, No. 66).
- Hüseyin Kâzım Kadri : İktisada dair (İctihad 1327, No. 39).
- I. H. : Pek Uyanık Bir Uyku (İctihad 1328, No. 55 ve 57).
- İsmail Hâmi : Islâhat Meselesi (İctihad 1329, No. 69).
- Jek (Dr.) : Balkan Harbinden sonra Şarkta Almanya (İstanbul 1331).
- Kececi Zade İzzet Fuad : Dünkü Sözler.. Bugünkü Sözler (İctihad eski İctihad 1918, No. 135).
- Kılıç Zade Hakkı : Sahte softalığa ve dervişliğe ilânı harp (İctihad 1329, No. 58).
- » » » : Dervişlik, softalık meselesi (İctihad 1329, No. 62).
- » » » : Akvamüsseyr (İctihad 1329, No. 66).
- » » » : Müslümanlık ve Hıristiyanlık (İctihad 1329, No. 67).
- » » » : Azadamard gazetesi sermuharrirliğine (İctihad 1329, No. 70).
- » » » : Akvamüsseyr münasebetiyle Son Cevap (İstanbul 1331).
- Kubalı (Hüseyin Nail) : Devlet Ana Hukuk Dersleri, cild I, fasıkül I, (İstanbul 1946).
- » » » : Esas Teşkilât Hukuku Dersleri (İstanbul 1947-1948 ders notları).
- Kuran (Ahmed Bedevi) : İnkılâp Tarihimiz ve Jon Türkler (İstanbul 1945).
- » » » : İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakkî (İstanbul 1948)
- Okandan (Recal Galip) : Âmme Hukukumuzda İkinci Mevcutiyet Devri (İstanbul 1947).
- » » » : Umumî Âmme Hukukumuzun Anahatları (İstanbul 1948.)
- Onar (Sıddık Sami) : İdare Hukuku (İstanbul 1944).
- Peyami Safa : Prens Sabahaddin Beyin mesleği (İctihad 1918, No. 133).
- » » : Sekl-i icimal meselesi (İctihad 1918, No. 135).
- » » : Türk İnkılâbına Bakışlar (İstanbul 1938.)
- Rıza Tevfik : Mesail-i hakikiye (İctihad 1329, No. 3-92).
- » » : Tazelenmiş bir eski mesele (İctihad 1918, No. 104).
- Sâti : Tanzimatçılık meselesi (İctihad 1329, No. 64 ve 65).
- » : Türkistan felâketzedegâhı menfaatine olmak üzere Kırım Talebe Cemiyeti tarafından verilen konferans (Dersaadet 1327).
- Sebah İstepanyan : Çiftçi fırkası (İctihad 1328, No. 55).
- Server Bedi : Zavalı Celâl Nuri Bey (İstanbul 1329).
- Süleyman Nazif : Darülfünunu Osmanî Türk Tarih-i medeniyeti muallimi Ahmed Agayef Beyefendiye (İctihad 1329, No. 71).
- » » : Çengiz hastalığı (İctihad 1329, No. 72).
- » » : Ahmed Agayef Beye (İctihad 1329, No. 74 ve 75).

- Süleyman Nazif : (Selim Sâkit): Elcezire Mektupları: 1, husumet mi, muhabbet mi? (İctihad 1330, No. 96).
- > > : Batarya ile ateş (İstanbul 1335).
- Timurtas : İslâmiyet karşısında milliyetler ve Türklük (İctihad 1329, No. 67).
- Tunaya (Tarık Z.) : Amme Hukukumuz bakımından İkinci Meşrutiyetin fikir cereyanları (İstanbul 1948, teksir makinesiyle mahdut olarak basılmıştır).
- > > > : Garphlaşmak ve Taklid (Ulus, 2 Haziran 1948).